

VIOLÈNCIA VIRAL

Save the Children
100 ANYS

Anàlisi de la violència contra la infància i
l'adolescència a l'entorn digital

Aquest informe s'ha elaborat a partir de dos projectes. D'una banda, l'informe elaborat pel Grup de Recerca en Victimització Infantil i Adolescent (GReVIA) de la Universitat de Barcelona. De l'altra, l'estudi quantitatiu a través de l'enquesta en línia realitzada per Soluciones Netquest de Investigación, S.L.

Direcció:

Ana Sastre Campo

Coordinació Informe espanyol:

Cristina Sanjuán

Carmela del Moral

Coordinació informe:

Emilie Rivas

Autores informe:

Cristina Sanjuán

Emilie Rivas

Coautora:

Noemi Pereda

Autoria investigació prèvia "La victimització de menors a través de les xarxes socials":

Noemí Pereda (Direcció)

Marina Bartolomé

Irene Montiel

Ana M. Greco

Jaume Hombrado

Fotografies:

Pablo Blázquez /Save the Children

Infografies:

Germán Gullón (Valbhy Design)

Art i maquetació:

Óscar Naranjo

Edita:

Save the Children

Abril_ 2019

CONTINGUT

1. Per què aquest informe?
2. Què és la violència online?
3. Quins tipus de violència online existeixen?
4. Com es relacionen les diferents formes de violència virtual?
5. Existeixen perfils de víctimes i persones perpetradores?
6. Quines conseqüències i efectes té?
7. Quina és la magnitud del problema a Catalunya?
8. Què es fa contra la violència online a Catalunya?
9. Què hem après?
10. Què podem fer ara?

Notes

Bibliografia

1. PER QUÈ AQUEST INFORME?

Avui dia no s'entén el món sense la tecnologia ni Internet.

En unes dècades Internet ha produït canvis radicals en la nostra manera de treballar, de relacionar-nos i d'informar-nos. Primer es va iniciar a les nostres vides en l'àmbit professional, pocs anys més tard va arribar a casa nostra i, finalment, a la nostra butxaca.

L'omnipresència de les tecnologies de la informació i la comunicació (d'ara en endavant, les TIC) ha anat esborrant la línia fina que existia entre el món físic i el món virtual i actualment les interaccions entre aquests dos mons són de tal magnitud que és difícil no confondre'ls.

Aquesta sinergia entre el món virtual i el món físic ens obliga a plantejar-nos noves qüestions, sobretot a l'hora de proporcionar una educació de qualitat als nostres fills i a les nostres filles.

Si els incitem a relacionar-se amb els seus amics, per què ens provoca tant neguit si ho fan a través de les xarxes socials?

Si volem que juguin, per què no ho poden fer en línia?

Els beneficis de les TIC són nombrosos i evidents i és per això que s'han desenvolupat tant de pressa, però alhora els riscos que comporten són més obscurs i difícils d'entendre, raó per la qual encara no s'han trobat mesures eficaces per protegir-se'n. Una protecció completa passa, sense cap mena de dubte, per entendre aquest nou territori, que té les seves pròpies regles i els seus propis referents i que ens aboca a replantejar-nos els patrons d'aprenentatge i de relació que teníem establerts.

Com totes les coses bones del món físic, **per gaudir plenament del món digital és necessari conèixer els perills i els riscos que hi són presents per així poder evitar-los.** Aquest és el propòsit d'aquest informe, que pretén posar en clar les diferents formes de violència contra la infància que existeixen al món virtual i demostrar que, lluny de ser un problema residual, les violències online afecten la gran majoria dels infants i adolescents. En aquest sentit també abordarem aquí les conseqüències que tenen aquestes formes de violència sobre els infants i, per últim, proposarem algunes recomanacions per avançar, com a societat 2.0 que som, en l'establiment de mesures de protecció eficients contra els riscos de la xarxa.

2. QUÈ ÉS LA VIOLÈNCIA ONLINE?

Per a l'anàlisi que exposem en aquest informe, prendrem com a marc de referència la denominada Teoria de la *victimologia del desenvolupament*.¹ Des d'aquesta perspectiva s'estudien els diferents tipus de violència que poden patir els nens, les nenes i els i les adolescents al llarg de la infància i l'adolescència, incloent-hi tant les conductes violentes que poden ser constitutives de delicte com les que no ho són.

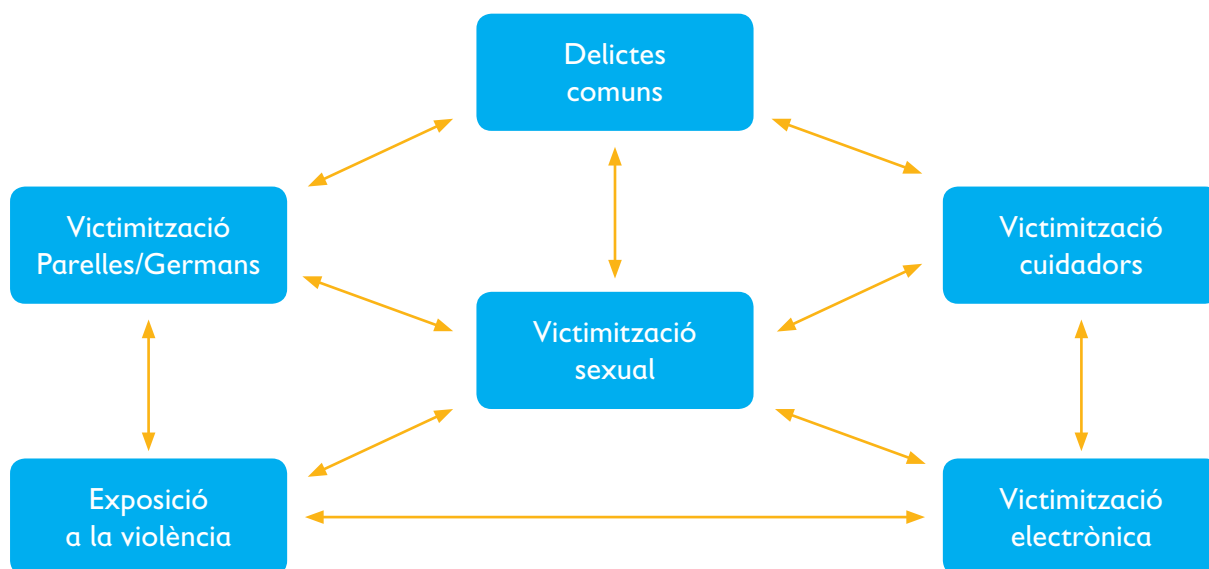
D'aquesta manera evitem un estudi fragmentat² ja que, com veurem més endavant, les situacions violentes poden ocórrer de manera simultània, successiva o fins i tot superposar-se. Els infants i els adolescents que pateixen algun tipus de violència en solen experimentar més d'un simultàniament o al llarg de la seva vida.

Assumir que els tipus de violència estan connectats entre si ens permetrà construir un enfocament proper a la realitat, basat en les evidències proporcionades per estudis empírics que han rebut el nom de *xarxa de violència (web of violence)*,³ i que permetrà millorar el disseny d'estratègies de prevenció i intervenció, així com d'instruments d'avaluació i seguiment, perquè aquests siguin més complets i eficaços.

La violència online es defineix com la violència exercida a través de les tecnologies de la informació i comunicació - TIC, però també contempla les victimitzacions prèvies, simultànies o conseqüents, dins i fora del món virtual.

Així, s'ha observat que aquells joves que són víctimes virtuals, en general ho són també al món físic, fora del món virtual.⁴

La xarxa de la violència o *web of violence*

3. QUINS TIPUS DE VIOLÈNCIA ONLINE EXISTEIXEN?

Hem identificat les següents formes de violència a les quals nens, nenes i adolescents poden exposar-se utilitzant Internet. No obstant això, segons el canal en el qual es desenvolupen, poden evolucionar i transformar-se, de la mateixa manera que ho fan les TIC. Per tant, en un futur, pot ser que aquest “catàleg” hagi d’actualitzar-se i completar-se.

Si bé existeixen altres formes de violència com el delictes de producció i/o difusió d’imatges d’abús sexual infantil (pornografia infantil⁵) i d’altres relacionats amb la tracta de menors, l’explotació sexual, xarxes de pedofília o pederàstia, aquests no seran analitzats en profunditat en aquest informe que vol posar el focus en la violència que poden sofrir nens, nenes i adolescents derivada de l’ús que fan d’Internet per a relacionar-se.

a. Sèxting sense consentiment

La Marta, de 13 anys, avui se sent guapa i ha decidit fer-se algunes fotos amb roba interior davant del mirall de la seva mare, com fan moltes de les influencers que segueix a les xarxes socials. Després de fer-se diverses fotos, s’adona que no pot penjar-les, ja que la seva mare li controla el perfil, així que les envia a diferents companys i companyes de classe per WhatsApp. Al cap d’unes hores, el pare d’un company truca a la mare de la Marta i li explica el que acaba de fer. Li diu que controlï la seva filla o telefonarà a la policia si torna a rebre material pornogràfic.

El **sèxting** és un terme compost per les paraules sexe i texting (‘enviar missatges’, en anglès), i fa referència als intercanvis de missatges sexuals o de material sexual entre joves a través d’Internet. Aquest material pot ser produït per les mateixes persones que el comparteixen i, sovint, la seva difusió és voluntària.⁶

No obstant això, el sèxting pot tornar-se violència electrònica quan es fa sense el consentiment de la persona implicada⁷ com, per exemple, si es difonen les imatges o els vídeos sexuals d’un menor d’edat sense el seu permís, tot i que ell hagi enviat aquest material de manera voluntària en primera instància. **El sèxting, doncs, pot convertir-se en ciberassetjament, en violència en la parella o exparella o en un delictes de difusió de pornografia infantil.**

El sèxting pot prendre diverses formes:

- Enviar fotografies o vídeos a altres joves d’edat similar en una actitud provocativa, nus o mantenint relacions sexuals.
- Enviar fotografies o vídeos de menors tenint relacions sexuals amb les seves parelles.
- Reenviar, simplement, les imatges o els vídeos a altres persones, perpetuant la cadena de transmissió.

Els infants i els adolescents que participen en aquestes activitats no són conscients que el sèxting és una conducta d'alt risc entre d'altres raons perquè en el moment en que s'envia el missatge, l'emissor en perd totalment el control.

Alerta! No totes les formes de violència virtual constitueixen un greuge per a la víctima. El sèxting, per exemple, no sempre suposa un dany per a la persona que hi participa, però sí que és una conducta de risc que cal tenir en compte.

El consentiment sexual

El consentiment sexual a Espanya es fixa als 16 anys. Per tant, en principi es considera un delictes quan la víctima és menor d'aquesta edat. Dels 16 als 18 anys és necessari acreditar el consentiment viciat, és a dir, encara que la víctima en doni el consentiment, no es pot considerar vàlid, ja que és fruit d'un engany o d'una manipulació. El mateix pot ocórrer en els casos de ciberassetjament pedòfil o online grooming.

Entre menors d'edat, segons l'art. 183 quatre C.P., no existirà delictes quan la persona menor de 16 anys hagi prestat el seu consentiment lliurement, i l'edat i el desenvolupament o maduresa de l'altra persona siguin similars.

La difusió no consentida d'imatges íntimes

*Existeix un fenomen relativament recent anomenat **pornografia de venjança**. Si bé aquesta és la seva denominació més popular, és necessari matisar que no es tracta de pornografia (no està gravat per professionals per a la seva difusió consentida) ni de venjança (implica que la víctima pugui ser culpable i mereixedora de la difusió).⁸ En realitat aquesta conducta es caracteritza per la difusió d'imatges íntimes sense consentiment, habitualment de l'exparella, amb l'objectiu de ferir-la i humiliar-la públicament.*

b. Sextorsió

En Pau, de 14 anys, utilitza Internet per conèixer gent amb els seus mateixos interessos. Un dia, en un fòrum del seu videojoc favorit, coneix una noia que diu que té la seva edat i li proposa que s'intercanviïn els números de telèfon. En Pau comença a enviar-se missatges amb la noia i cada vegada li agrada més. Un dia, ella li demana que li enviï una foto nu i ell ho fa, ja que se sent afalagat. Més endavant, la noia li demana que li enviï un vídeo masturbant-se i ell també hi accedeix. Al cap d'un temps, la noia li diu que li deixi diners. Ell, com que no té estalvis, li diu que no pot fer-ho i ella l'amenaça que difondrà la foto i el vídeo entre les seves amistats i familiars si no li envia els diners.

El terme sextorsió⁹ és una contracció de les paraules sexe i extorsió i, com el seu nom indica, es refereix a l'amenaça de difondre imatges, vídeos o informació personal de caràcter sexual d'un menor, obtinguda de manera voluntària o involuntària.¹⁰

L'agressor fa xantatge a la víctima dient-li que no compartirà el material a canvi de diners o de més material sexual. Aquest xantatge pot durar hores o anys, el pot perpetrar una persona coneguda o desconeguda i, molt sovint, la víctima no explica què li està passant, ja que normalment se sent culpable o li fa vergonya haver facilitat material sexual.¹¹

Respecte a les seves característiques, l'agència de la Unió Europea en matèria policial (EUROPOL), en un estudi del 2017 va identificar quatre elements essencials de la sextorsió¹² que ajuden a establir-ne una definició completa:

1 Material

L'objecte del xantatge és un contingut que sol ser íntim, explícit o incòmode, normalment sexual, i que la víctima desitja mantenir en privat. El contingut pot haver estat compartit per la víctima de manera voluntària o involuntària, fins i tot mitjançant un engany.¹³

2 Amenaça

Aquest element és determinant per a la sextorsió. Es tracta de l'escenari que la víctima vol evitar (normalment la difusió del material) i és utilitzat per qui fa xantatge a fi d'aconseguir el seu objectiu.

3 Valor

El valor és allò que es pretén aconseguir de la nena, del nen o de l'adolescent. L'objectiu pot ser obtenir diners, més material o que la víctima faci alguna cosa.

4 Internet

Internet és el mitjà per a l'extorsió, concretament a través de les xarxes socials, les pàgines web, els xats, els serveis de missatgeria instantània, etc.

La sextorsió pot prendre la forma d'un altre tipus de violència electrònica depenent qui sigui l'agressor. El xantatge pot venir de la parella o l'exparella,¹⁴ en aquest cas seria violència electrònica en la parella o exparella.

En canvi si l'agressor és un desconegut en aquest cas es tracta d'online grooming¹⁵ i si és un company de classe qui està fent el xantatge es considera ciberassetjament.¹⁶

c. Violència virtual en la parella o exparella

L'Anna i en Xavier, de 16 anys, han estat sortint durant sis mesos. Recentment, l'Anna ha decidit trencar la relació. En Xavier vol que l'Anna torni amb ell immediatament i l'amenaça amb suïcidar-se. Li envia missatges a través del mòbil dient-li que "com que ella li ha fet mal, ell li farà el mateix mal". A més, ha començat a usar les contrasenyes que l'Anna li va donar quan sortien per espiar les seves converses privades a través de les xarxes socials i es passa el dia insultant-la en un xat telefònic.

La violència virtual en la parella o exparella pot ser una extensió de la violència que es dona al món físic o, al contrari, pot iniciar-se a la xarxa i després traslladar-se al món físic. Un exemple clar seria quan la parella veu una foto o un comentari a Internet que li provoca gelosia i desemboca en una agressió física o verbal.^{17,18}

Diversos estudis han constatat una estreta relació entre patir violència en la parella en la vida al món físic i fer-ho a la vida virtual, que es caracteritza pels comportaments següents:^{19,20,21,22,23,24}

- El control de la parella a través de les xarxes socials;
- L'apropiació indeguda de contrasenyes;
- La difusió de secrets;
- Les amenaces o insults;
- La vigilància de la parella a través de la seva localització o de les seves converses privades;
- Els comentaris ofensius o humiliants;
- La publicació de material degradant (com imatges o vídeos de la parella en situacions compromeses).

Parlar de violència online en la parella o exparella, significa inevitablement parlar de violència de gènere, ja sigui entre adults o menors d'edat. Encara arrelada en la nostra societat, aquesta forma de violència no és aliena a internet és l'expressió virtual de la violència de gènere que ja no es limita al món físic. Seguint el marc teòric de la victimologia del desenvolupament, és poc probable que la violència de gènere online sigui aliena a la que es produeix offline, i viceversa.

El major perill d'aquest tipus de violència resideix en la seva justificació o confusió amb una expressió d'amor o d'afecte. La gelosia s'entén com una expressió d'amor que atorga el dret de controlar l'altre. És per això que cal parar especial atenció a aquest tipus de violència, sobretot en la etapa dels inicis de les primeres relacions afectives i sexuals, ja que pot ajudar a establir bases errònies per a futures relacions adultes.

d. Ciberassetjament o cyberbullying

En Marc és un noi de 13 anys amb sobrepès que acaba de començar l'educació secundària en un institut nou. Un dia, durant la classe d'educació física, una noia del seu grup el grava caient a terra i es mofa d'ell. L'endemà, tots els seus companys i companyes tenen el vídeo als seus telèfons i li fan comentaris quan camina pel passadís. Quan arriba a casa, veu que han pujat el vídeo a una xarxa social i comença a rebre missatges de persones desconegudes que l'humilien i l'insulten. A partir d'aleshores, en Marc rep constantment missatges de text vexatoris. El vídeo s'ha fet viral entre l'alumnat de l'institut, però joves d'altres centres també han començat a comentar-lo i s'han rigut d'ell.²⁵

El ciberassetjament és una violència entre iguals que consisteix a fustigar una víctima, a través de missatges, imatges, vídeos o comentaris, amb la intenció de fer mal, insultar, humiliar o difamar. A diferència de l'assetjament, no hi ha contacte directe cara a cara i es prolonga més en el temps a causa de la viralització;²⁶ és a dir, la difusió i pèrdua de control d'aquest contingut.

Molts autors defineixen el *cyberbullying* com una extensió del *bullying*, ja que els estudis demostren que hi ha una relació entre exercir i patir-lo a Internet i fer-ho al món físic.^{27,28,29} No obstant això, mentre que en la majoria

de casos el *bullying* té lloc dins dels centres escolars, el *cyberbullying* o ciberassetjament acostuma a ocórrer fora dels centres i fins i tot es pot donar entre joves que no es coneixen entre ells.^{30,31,32,33}

El fet que es produeixi a través de la tecnologia fa que qui assetja tingui a la seva disposició múltiples opcions per provocar el mal. L'assetjador es pot servir de totes les xarxes socials disponibles, aplicacions de missatgeria instantània (on es poden compartir continguts de segones persones), xats en línia, correus electrònics, etc.^{34,35,36}

e. Happy slapping

L'Aina és una noia de 15 anys que no ha fet gaires amistats a la seva escola. Hi ha una noia de la seva classe, la Paula, que sempre la insulta i li fa la guitza. Un dia, quan l'Aina s'enfronta a ella, la Paula li comença a clavar puntades de peu fins que l'Aina cau a terra. En aquest moment, una altra companya se suma a l'agressió i es forma un cercle al seu voltant. Una de les persones que estan veient el que succeeix grava l'agressió i la penja a una xarxa social molt popular. Al cap de dos dies, el vídeo aconsegueix 2.000 visites.

El *happy slapping* (traduït literalment com a **bufetada feliç**) consisteix a gravar una agressió física, sexual o verbal i compartir-la a Internet.^{37,38}

Pot passar que la persona que grava les imatges no tingui premeditat fer mal a la víctima,³⁹ sinó que el seu objectiu sigui crear contingut online que considera "divertit" i moure'l a través de les xarxes socials.

Encara que la intenció no sempre sigui la d'humiliar l'altre i que per tant algunes vegades el *happy slapping* no es consideri com una agressió per part de la persona que grava, això no treu que en comptades ocasions sí que existeix el propòsit d'humiliar la víctima.

Una particularitat del *happy slapping* és que hi estan implicades moltes persones: l'agressor, el que grava, i els que comparteixen o reenvien el vídeo als seus contactes.

El *happy slapping* és especialment danyós perquè la situació de violència no acaba un cop finalitza l'agressió, sinó que és només l'inici d'una llarga exposició a la violència que

s'agreuja cada cop que desenes, centenars o milers de persones comparteixen el vídeo o les imatges a la xarxa.⁴⁰ Quan l'agressió principal acaba, s'inicia la humiliació digital.

Quan l'agressió principal acaba, s'inicia la humiliació digital

A més a més, és possible que no només persisteixi el dany, sinó que la víctima sigui exposada a noves formes de violència com el ciberassetjament, a través de comentaris que la insulten o la ridiculitzen, o que derivi cap a una nova violència al món físic si la víctima és reconeguda a partir de les imatges compartides.⁴¹

f. *Online grooming*

La Lucía és una nena d'11 anys a qui li agrada molt xatejar per Internet. Gràcies als xats té moltes amistats virtuals amb qui comparteix part de la seva vida. Un dia coneix un adult que es fa passar per un noi de la seva edat i comencen a establir una amistat. Ell és molt simpàtic amb ella i ella sent que l'entén a la perfecció. Un dia ell li pregunta si es masturba i ella, encara que no està segura del que significa, li contesta que sí. A partir d'aquí l'home inicia converses cada vegada més explícites sobre el sexe i les relacions sexuals que podrien tenir. Les converses continuen i ell comença a enviar-li material sexual. Després li demana que li envii una foto d'ella nua i, quan la Lucía s'hi nega, ell li diu que si no ho fa la seva amistat acabarà i que explicarà a tothom els secrets que ella li ha explicat. La Lucía cedeix i li envia una foto nua.

L'online grooming és un delictes que comet un adult que contacta amb un infant o un adolescent a través d'Internet i hi estableix un vincle de confiança⁴² amb la intenció d'involucrar-lo en una activitat sexual.⁴³ Aquesta activitat sexual pot anar des de parlar de sexe i sol·licitar material sexual fins a organitzar una trobada per tenir relacions sexuals. Encara que l'adult no assoleixi l'objectiu, totes les maniobres empreses per obtenir-lo són considerades ciberassetjament pedòfil.

Generalment, el ciberassetjament pedòfil es comença establint un vincle amb la víctima. Primer es guanya la seva confiança i després l'aïlla a poc a poc de la seva xarxa de suport per generar un entorn de secretisme i intimitat propici per parlar de sexe o enviar material sexual a la víctima per, finalment, acabar proposant-li que es vegin en persona. Disposar del mitjà tecnològic permet a l'agressor utilitzar una identitat falsa (fent-se passar per un menor d'edat) i adaptar el llenguatge a l'edat de la víctima.

Les fases de l'online grooming^{44,45,46}

4

Ruptura de la indemnitat sexual (dessensibilització)

Una vegada se sent amb confiança, comença a introduir converses sexuals de manera gradual. Cerca que la víctima es familiaritzi tant amb la temàtica sexual com amb el seu vocabulari. A aquest efecte:

- Força els límits (sense actes violents i de manera subtil), amb preguntes com “alguna vegada t’han fet un petó?”⁴⁹
- Redueix la sensibilitat i les inhibicions fent servir material sexualment explícit; per exemple, imatges amb contingut sexual.
- Recrea fantasies, per exemple proposant escenes fictícies en què mantenen relacions sexuals.

5

Sol·licitud sexual no desitjada

La sol·licitud sexual no desitjada (*unwanted sexual solicitation*)⁵⁰ és l’objectiu principal del ciberassetjament pedòfil. Aquesta sol·licitud pot traduir-se en una proposició per rebre material sexual de la víctima, per relatar fantasies sexuals o prendre’n part o, fins i tot, per suggerir una trobada física. En aquesta fase, les tècniques solen ser la manipulació, les amenaces, la coerció o el xantatge. Així, pot:

- Incitar el nen o la nena a enviar-li fotografies amb suggeriments de l’estil: “Potser podries fer-te fotos tocant-te a tu mateixa”.
- A les converses es recreen fantasies sexuals i es demana a la víctima que li digui el que vol.
- Convèncer la víctima per trobar-se en persona: “Potser podríem trobar-nos un dia per mostrar-te tot el que t’estimo”.
- Manipular amb frases com: “Fes-ho, demostra’m que m’estimes, no em fallis”.
- Amençar o fer xantatge amb la difusió d’informació o material que hagin compartit.

g. Exposició involuntària a la violència

En Lluís té 9 anys. Es troba a la seva habitació buscant informació per a un treball de l'escola sobre animals del bosc, però decideix entrar en una pàgina per a nens i nenes en la qual anuncien pel·lícules que es veuran en els pròxims mesos. En entrar, comencen a aparèixer imatges sexuals de tota mena i ell no sap com sortir-ne. Està molt impressionat i no entén la majoria de les imatges. Quan està a punt de tancar la pàgina, la seva mare entra a l'habitació i li pregunta, escandalitzada, què està fent. En Lluís no sap què dir-li i es queda en silenci.

L'exposició involuntària a material sexual o violent ocorre quan un menor rep o visualitza imatges o vídeos que no ha triat ni ha volgut veure, però que s'ha trobat o que algú, de manera directa o indirecta, li ha enviat. Pot ser que aquesta exposició sigui de manera directa —l'agressor envia el material a l'infant sense el seu consentiment— però també es pot donar que es faci de manera indirecta com, per exemple, quan un nen es descarrega una pel·lícula de

dibuixos i es troba amb una pel·lícula pornogràfica. L'agressor pot ser un desconegut, però també podria ser un familiar, un amic o un conegut que li ensenya el material en un dispositiu (ordinador, mòbil, tauleta...).⁵¹ En aquest cas sí que es podria tractar d'exhibicionisme, ja que aquí hi ha algú que mostra un contingut sexual a un infant de manera activa. El més freqüent, però, és trobar-se amb aquestes imatges mentre es busca una altra cosa.

h. Incitació a conductes danyoses

Nens, nenes i adolescents poden veure's realment afectats per certs continguts d'Internet. Més enllà de la violència descrita a l'apartat anterior, aquesta exposició pot **afectar la seva salut i integritat física**, com per exemple les plataformes que **expliquen o inciten a l'autolesió** o webs de **promoció de trastorns alimentaris** com l'anorèxia o la bulímia, que expliquen fins i tot com fer-se talls, tècniques de suïcidi, com vèncer les ganes de menjar, mantenir en secret tots aquests comportaments, etc.

Podem trobar aquests espais en **pàgines webs dedicades a la temàtica** (per exemple, els blogs proanorèxia i bulímia), **vídeos o consells en xarxes socials**, o fins i tot grups de missatgeria més discrets. En ells, no només es posa a disposició de la persona la informació, sinó que en alguns també es poden compartir experiències i intercanviar consells sobre com amagar a pares i mares que no mengen, o on realitzar exactament els talls.

Com en d'altres tipus de violència, a la xarxa, el **mitjà agreuja les conseqüències**. La ràpida difusió i viralització dels continguts pot provocar, com explica la Fundació ANAR, un “**efecte crida**” a realitzar aquestes pràctiques tan perilloses.

Per això és important acompanyar i aconsellar els nens, nenes i adolescents, apoderant-los perquè siguin ells qui, **amb una actitud crítica, puguin refusar aquests continguts**.

Sharenting

La sobreexposició de menors a Internet

El terme criança compartida o *sharenting* prové de les paraules en anglès *share* (compartir) i *parenting* (criança). És la pràctica cada vegada més habitual de mares i pares, en la qual exposen públicament i constantment la vida de les seves filles i dels seus fills a la xarxa (aniversaris, activitats, moments d'oci, etc.). En principi, pot semblar un costum inofensiu, però hem de ser conscients de les conseqüències que pot tenir per a les vides de les nenes i dels nens.

L'empremta digital és el rastre que deixem quan utilitzem Internet i que no podem eliminar. Per als infants, aquesta empremta es “genera” cada vegada més d'hora, a causa de la publicació d'informació personal (fotos, vídeos, etc.) que realitzen pares i mares. Segons una enquesta realitzada per l'empresa de ciberseguretat AVG⁵² el 2013 a 6.017 pares i mares de diversos països, el 81 % de les mares enquestades van admetre haver pujat fotos a Internet dels seus nadons, la majoria abans del primer aniversari (el 62 %). Un 80 % publicava el material sobretot per a amistats i familiars, el 20 % ho feia simplement per presumir de filles i fills.

Si atenem la legislació espanyola,⁵³ el consentiment per compartir informació personal de menors de 14 anys l'han de donar les mares i els pares, però amb límits. En primer lloc, els nens i les nenes tenen dret a l'honor, a la intimitat personal i familiar i a la pròpia imatge, i les accions realitzades per pares, mares, tutors i tutores legals, entre d'altres, poden considerar-se una intromissió a aquest dret.

Hem de saber que la sobreexposició de la infància a la xarxa pot suposar la vulneració dels seus drets, ja que sent elles i ells titulars d'aquests drets, no han pogut donar-ne el consentiment perquè no tenien la maduresa suficient per fer-ho.

En segon lloc, podem haver exposat els nens i les nenes sense voler-ho davant de ciberdelinqüents que poden agafar el material que es penja a les xarxes socials. En relació amb la protecció, no podem controlar en moltes ocasions qui visualitza els continguts que es publiquen, per la qual cosa les persones adultes estem assumint una conducta de risc que els afecta directament i que pot desembocar en diverses formes de violència.

D'altra banda, aquesta sobreexposició de la infància pot influir directament en la seva identitat pròpia, ja que ve marcada per un recorregut digital que ha començat abans, fins i tot, de tenir ús de raó.

4. COM ES RELACIONEN ELS DIFERENTS TIPUS DE VIOLÈNCIA VIRTUAL?

Existeix una interrelació entre les diferents formes de violència que pot provocar que una sola persona experimenti múltiples formes de violència, virtual i al món físic,⁵⁴ les

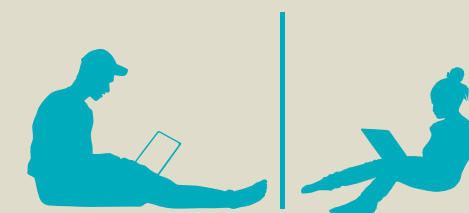
quals poden tenir diferents agressors, causes diverses i múltiples víctimes i, finalment, poden retroalimentar-se entre si.

En Marc és un noi de 13 anys que recentment ha conegut una noia per Internet d'edat similar a la seva i ha començat a xatejar-hi diàriament. Ell li ha començat a agafar confiança i a poc a poc han establert una relació d'amistat. En Marc no ho sap, però la persona amb qui xateja no és una noia de 13 anys, sinó un home de 38 anys que vol generar un vincle de confiança amb ell per poder-li fer una sol·licitud de material sexual (ciberassetjament pedòfil). Al cap d'unes setmanes d'escriure's, li demana una fotografia i, quan ell s'hi nega, el pedòfil li diu que si no l'hi envia estarà molt trista i enfadada amb ell. Sota pressió, en Marc li envia una fotografia seva despullat (sèxting). Dies més tard, quan ell torna a negar-se a enviar-li imatges de contingut sexual, el pedòfil l'amenaça dient-li que si no ho fa compartirà aquella primera fotografia amb totes les seves amistats (sextorsió).

L'assetjament pot provocar el ciberassetjament i pot prendre la forma de *happy slapping* si s'enregistra i es comparteix a la xarxa. El sèxting pot desembocar en violència en la parella, en ciberassetjament pedòfil o en sextorsió, en funció del que es demana a canvi. A més, també està demostrat que el sèxting és un comportament de risc que pot derivar d'una victimització prèvia.⁵⁵ Alhora també existeix una connexió amb l'entorn físic, és a dir, agressions que comencen al món virtual i que poden acabar convertint-se en experiències de violència al món físic i a l'inrevés.⁵⁶

L'existència de tantes variables, que poden succeir-se i sobreposar-se en el temps, no només afecta la recuperació de la víctima, sinó que de fet l'agressió no finalitza. En el cas de la difusió d'imatges i vídeos a Internet, la víctima es veu obligada a rebre constantment noves agressions per part de persones que desconeix.

1

ONLINE SEXUAL GROOMING

Un adult, fent-se passar per una adolescent, estableix una relació online amb en Carles, un noi de 14 anys.

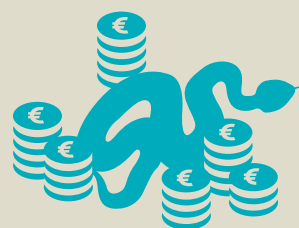
2

EXPOSICIÓ INVOLUNTÀRIA A MATERIAL SEXUAL

L'agressor envia a en Carles imatges sexuals violentes i li insisteix perquè comparteixi les seves pròpies fotografies despullat.

4

SEXTORSIÓ

L'agressor li diu que si no segueix compartint material sexual amb ell, enviarà les seves fotografies despullat a tots els seus amics.

3

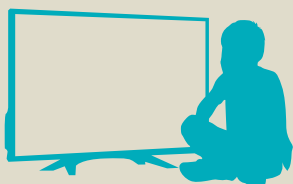
SÈXTING

En Carles no està segur, però accedeix a compartir les seves imatges amb la seva suposada "amiga" perquè no s'enfadi. No obstant això, arriba un moment que ell se sent incòmode i deixa de fer-ho.

6

SEXTORSIÓ

La seva noia Marta també veu la fotografia, s'enfada i l'amenaça amb compartir altres fotografies que té d'ell.

5

EXPOSICIÓ INVOLUNTÀRIA A MATERIAL SEXUAL

En Carles es nega a continuar, llavors l'agressor penja les seves imatges a una xarxa social a la qual tenen accés molts menors.

6

CYBERBULLYING

Els companys de classe d'en Carles el reconeixen i deixen comentaris humiliants a la fotografia.

7

VIOLENCIA ONLINE EN LA PARELLA

A partir d'aquest moment ella li mira el mòbil constantment i li envia missatges a totes hores.

7

HAPPY SLAPPING

Des d'aquest dia també es riuen d'ell a l'escola. Una tarda, un grup de noies l'insulta dient que té el penis petit, graben l'agressió i la penguen a Internet.

— Història
— Violències

5. SÓN TOTS ELS TIPUS DE VIOLÈNCIA ONLINE DELICTE?

És necessari entendre que la tecnologia i Internet evolucionen de manera molt ràpida, pel que trobar mesures adequades per a nous perills no és senzill ni immediat.

En l'àmbit penal, s'han tipificat nous delictes que tracten comportaments propis de la violència online. A més, podem trobar conductes recollides en el Codi Penal que són aplicables a diverses formes de violència, tot i que no corresponguin amb un "delicte propi".

Formes de violència	Correspondència al Codi Penal	Observacions
Sèxting sense consentiment	Article 197 C.P.: Accés i interceptació il·lícita, consistent en el descobriment i revelació de secrets mitjançant les TIC. Article 189 C.P.: Delicte de pornografia infantil.	En el cas de l'art. 197, ens trobem davant d'un delicte que s'aplica quan s'ha aconseguit el material de forma voluntària, però no s'ha donat el consentiment per a la seva difusió. Quan les imatges sexuals són de menors d'edat, en qualsevol cas ens trobarem davant d'un delicte de difusió de pornografia infantil, fins i tot quan la persona que la difongui sigui menor.
Sextorsió	Articles 169 i següents, i 172 i següents C.P.: Amenaces i coaccions, incloent tota conducta realitzada en contra de la voluntat de la persona, per por o pressió, a través de les TIC.	En els articles assenyalats, es contempla el caràcter sexual de l'amenaça i la coacció.
Violència online parella i exparella	Article 172 ter i següents C.P.: Assetjament comès a través de las TIC Article 197 C.P.: Accés i interceptació il·lícita, descobriment i revelació de secrets mitjançant les TIC. Article 205 i següents C.P.: Delictes contra l'honor, injúries i calúmnies. Articles 263 i següents i 625.1 C.P.: Interferència en dades i en sistema per a danyar o modificar dades de la víctima.	Aquesta violència es nodreix d'altres tipus de violències. Depenent del cas, podran coincidir més tipus delictius en el mateix.

Formes de violència	Correspondència al Codi Penal	Observacions
Cyberbullying	Article 172 ter C.P.: Assetjament comès a través de les TIC. Article 173 C.P.: Tracte degradant a través de les TIC. Article 197 C.P.: Accés i interceptació il·lícita, descobriment i revelació de secrets a través de les TIC. Article 205 i següents C.P.: Delictes contra l'honor, injúries i calúmnies.	De la mateixa manera que la violència en la parella o exparella, el ciberassetjament pot adoptar múltiples formes, per la qual cosa seran aplicables diferents conductes depenent del cas concret.
Happy slapping	Artículo 173 C.P.: tracte degradant a través de les TIC.	És cert que no existeix el terme <i>happy slapping</i> com a delicte, però la conducta sí que es troba recollida.
Online grooming	Article 183 ter C.P.: Assetjament i abús a menors de 16 anys a través de les TIC Articles 388-389, 399bis, 400 i 401 C.P.: Falsificació informàtica perquè la víctima pensi que és verídica. Article 248 i següents D.P.: Fraus informàtiques, ús de dades falses per a modificar la conducta de la víctima i perjudicar-la.	L'abús sexual infantil mitjançant les TIC sí que es troba recollit com a tal. Es podrien arribar a aplicar delictes de frau o falsificació a l'hora d'utilitzar dades falses per enganyar a la víctima o perjudicar-la.
Ciberassetjament sexual	Article 183 ter C.P.: Assetjament i abús a menors de 16 anys a través de les TIC Articles 388-389, 399bis, 400 i 401 C.P.: Falsificació informàtica perquè la víctima pensi que és verídica.	La responsabilitat penal en el cas del ciberassetjament sexual entre menors d'edat dependrà de diversos factors com el consentiment, la responsabilitat penal o no de la persona menor d'edat, etc.
Exposició involuntària a material sexual o violent	No es troba recollit.	No existeix com a tal un delicte sobre l'exposició involuntària, però sí que es troben recollides altres conductes aplicables.

Formes de violència	Correspondència al Codi Penal	Observacions
Exhibicionisme	Article 186 C.P.: Difusió, exhibició de material pornogràfic a menors.	Si el material es mostra al menor d'edat, sí que és constitutiu del delictes sexual recollit a obligar un menor a presenciar actes sexuals.
Incitació a conductes nocives	No existeix actualment la tipificació com a delictes. Promoció o incitació a les autolesions, suïcidi i altres conductes que posin en risc la salut de menors a través de les TIC. Sí que es troba previst que es reculli a la nova Llei Orgànica de Protecció Integral a la Infància i la Adolescència davant la violència.	És necessari que la nova legislació tipifiqui aquesta conducta, per les greus conseqüències que pot tenir en els nens, nenes i adolescents.

El Comitè dels Drets de l'Infant, en les seves recomanacions a Espanya el 2010 i 2018, va mostrar la seva preocupació per la necessitat de desenvolupar un marc legislatiu i mesures específiques de protecció a la infància per erradicar la violència.

En aquest sentit, a principis del 2019 la Comissió Europea va iniciar un expedient sancionador contra Espanya, Itàlia i

Portugal per no implementar correctament la Directiva 2011/92/EU. Aquesta Directiva contra l'abús sexual de menors, incloïa no només l'enduriment de les penes contra criminals, sinó també la prevenció contra aquest tipus de violència i mesures específiques contra l'abús sexual a Internet.

6. EXISTEIXEN PERFILS D'AGRESSORS I DE VÍCTIMES?

Com són les víctimes?

No existeix un perfil únic pel que fa a la violència contra la infància i, per tant, tampoc no n'hi ha un en la violència virtual.

Qualsevol nen, nena o adolescent pot ser víctima de violència virtual

No hi ha factors determinants ni tampoc un conjunt de particularitats que porten, directament o inevitablement, a la violència. No obstant això, pensar en aquests perfils de risc pot ajudar a prevenir i a identificar aquelles persones que poden ser més vulnerables.

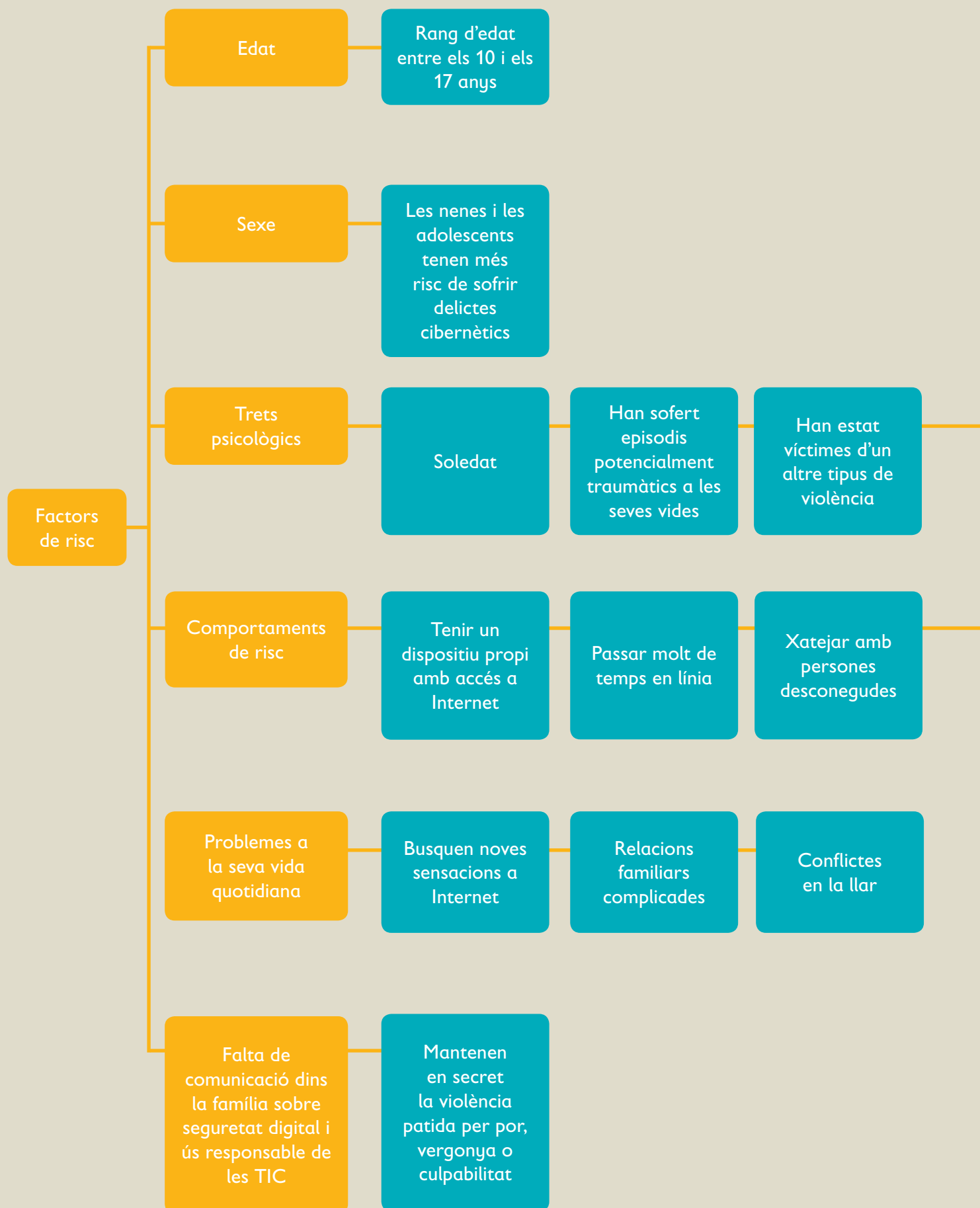
No existeix un perfil únic de víctima ni d'agressor

Els estudis han constatat que els col·lectius més vulnerables són:

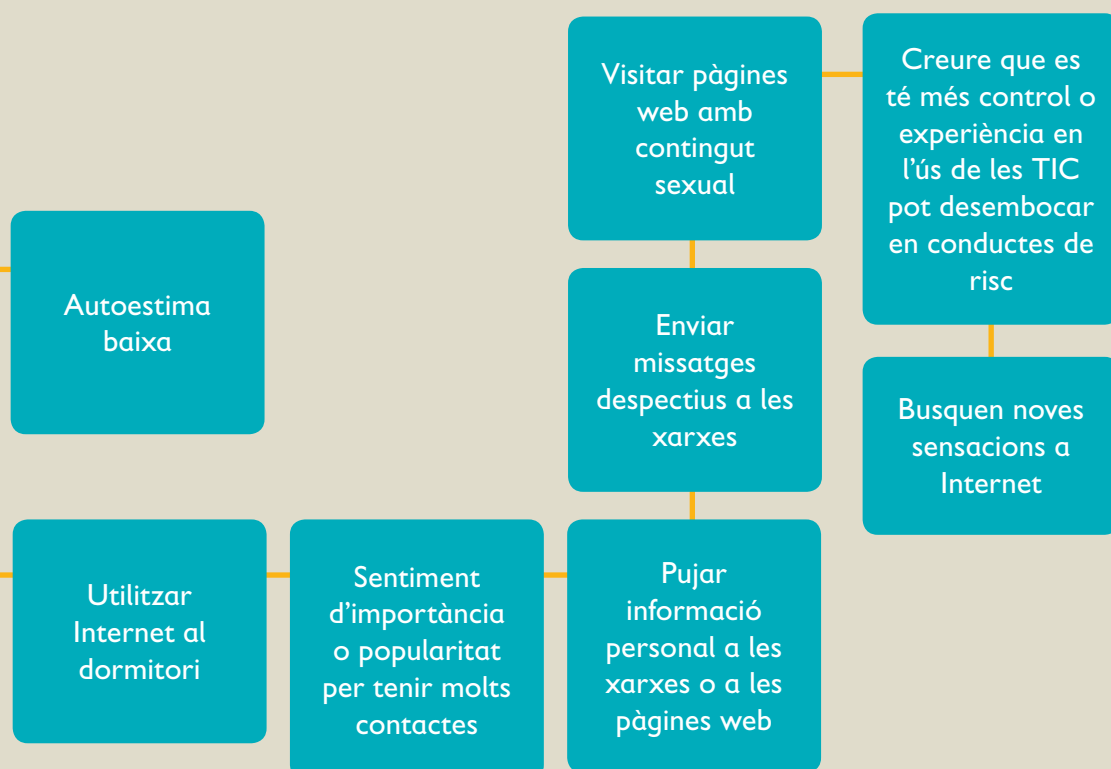
1. Els i les preadolescents i adolescents d'entre 10 i 17 anys.⁵⁷
2. Les noies són més propenses a patir violència en delictes cibernètics que els nois.
3. Les víctimes acostumen a tenir una autoestima baixa, a manifestar sentiments de soledat i reporten haver patit experiències traumàtiques o altres formes de violència al món físic, com l'abús físic o l'assetjament escolar.⁶⁰

Algunes conductes poden considerar-se de risc, com per exemple: ^{61,62,63,64}

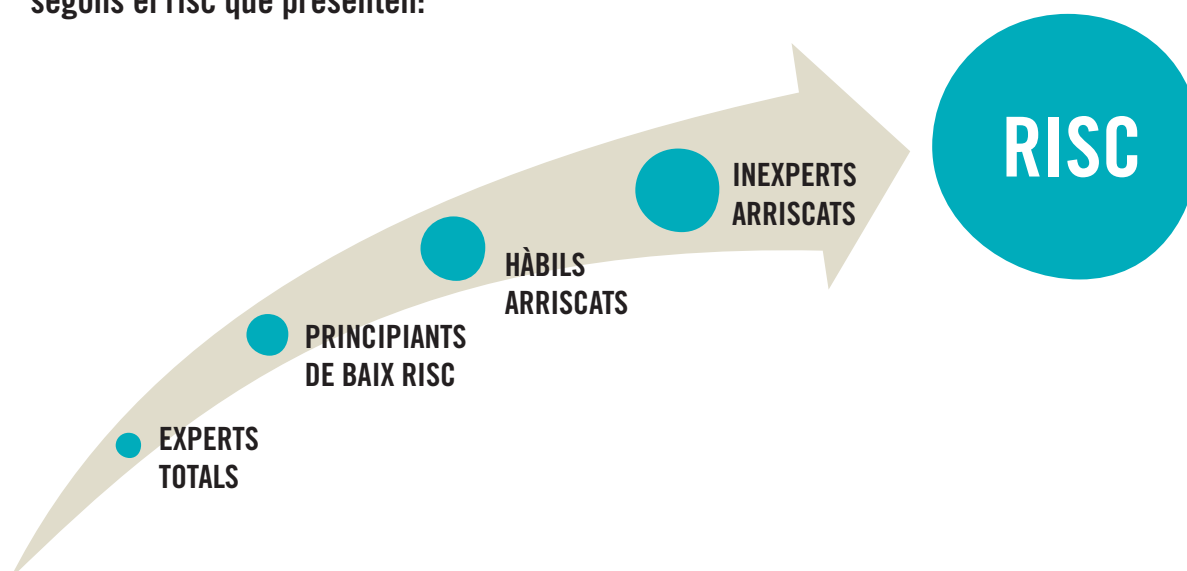
- Parlar amb desconeguts a la xarxa.
- Passar molt de temps navegant per Internet.
- Poder accedir a Internet des del dormitori.
- Sentir-se millor en tenir un major nombre de contactes.
- Compartir informació personal a la xarxa.
- Realitzar comentaris desagradables en perfils públics.
- Establir converses per parlar de sexe amb gent desconeguda en xats.
- Accedir a pàgines de contingut sexual.
- No tenir formació o coneixements sobre els riscos d'Internet.
- No participar en activitats lúdiques o recreatives al món físic.

Principals factors de risc de patir violència online⁶⁵

Aquests comportaments s'han atribuït a quatre perfils diferents de víctimes, classificades segons el risc que presenten:

Perfils de víctimes en relació amb l'ús d'Internet^{66,67}

PRINCIPIANTS DE BAIX RISC	Inexperts en l'ús de les TIC, el que comporta un risc baix i pocs beneficis derivats del seu ús. Els seus pares i les seves mares tampoc no solen tenir experiència en aquesta àrea.
INEXPERTS ARRISCATS	Inexperts en l'ús de les TIC, interessats en la pornografia i la violència. Utilitzen les TIC bàsicament per compartir informació. Els seus pares i les seves mares tampoc no en tenen experiència i el control que fan del seu ús és molt baix.
HÀBILS ARRISCATS	És el grup més freqüent en l'adolescència. Són cercadors de sensacions en línia, que se situen en una posició d'alt risc. Els seus pares i les seves mares supervisen l'ús que fan d'Internet, però tenen menys habilitats que els seus fills.
EXPERTS TOTALS	Adolescents més grans que aprofiten els beneficis d'Internet a la seva vida quotidiana. Tendeixen a evitar pàgines de risc i saben afrontar les situacions de risc que se'ls presenten en línia. Els seus pares i les seves mares tenen experiència i habilitats en les TIC i els supervisen mitjançant la confiança.

Per altra banda, les relacions familiars també poden fer reduir o incrementar el risc dels infants de ser víctimes virtuals.

Diversos estudis han relacionat certs patrons relacionals intrafamiliars amb tipologies específiques de violència electrònica:

Relació familiar	Violència electrònica associada
Falta de cohesió i conflictivitat, patir maltractament, negligència parental o trobar-se en un entorn familiar desestructurat . ⁶⁸	Violència electrònica en general
Conflictes amb els seus pares o dificultats familiars . ^{69,70}	Ciberassetjament pedòfil
Haver patit situacions potencialment traumàtiques com la mort d'un ésser estimat, baralles a casa, la separació dels pares, canvis de residència o pares en situació d'atur . ^{72,73,74}	S'ha observat que els pedòfils reconeixen els joves que busquen l'atenció o l'empatia de les persones adultes i s'aprofiten d'aquestes necessitats afectives. ⁷¹
Manca de suport parental . ⁷⁵	Ciberassetjament
Manca de control i monitoratge de les activitats virtuals per part dels pares . ⁷⁸	El suport parental és un factor protector important, mentre que una relació pater-nofilial pobre pot desencadenar el ciberassetjament. ^{76,77}
Famílies menys cohesionades i amb un nivell d'educació més baix . ^{79,80}	Sèxting
	La manca d'educació electrònica en les famílies, o desconeixement dels riscos online, fa que els nens i nenes enviïn fotos íntimes, ja que ningú els ha alertat dels seus perills. ⁸¹

És important posar en relleu que al món virtual la superposició entre víctima i agressor és cada cop més present i és habitual trobar víctimes que a la vegada actuen com a agressors, i al contrari.^{82,83} Hi ha, doncs, una superposició d'aquests rols cada cop més evident, tan al món virtual com al físic.^{84,85}

Al món virtual és habitual trobar víctimes que actuen també com a agressors i al contrari

Com són els agressors?

Com succeeix amb les víctimes, tampoc no existeix un perfil únic d'agressor virtual.

La dificultat per identificar i detenir els agressors cibernètics fa impossible generalitzar les circumstàncies i característiques pròpies dels perpetradors.

Això no obstant s'ha de destacar l'alta participació dels infants i adolescents en les sol·licituds de material sexual, segons dades del

Ministeri d'Interior, el 40 % de les sol·licituds de material sexual virtual les fan menors d'edat.⁸⁶

El 40 % de les sol·licituds de material sexual online les fan menors d'edat

Algunes característiques psicològiques dels agressors sexuals online^{87,88,89}

- Trastorns narcisistes, evasius o antisocials.
- Tenen problemes de compulsivitat sexual.
- Consumeixen pornografia de manera freqüent.
- Presenten índexs alts de depressió, tristesa, avorriment o estrès.
- No tenen parella o tenen dificultats per establir relacions durant un període de temps llarg.

Els implicats en el ciberassetjament seran sempre menors d'edat, però a diferència de l'assetjament escolar tradicional, en aquest

cas els implicats no hauran d'assistir al mateix centre educatiu i les agressions poden produir-se fora de l'horari escolar.

Característiques dels ciberassetjadors⁹⁰

- Baixa autoestima
- Menor empatia cognitiva
- Menor empatia afectiva
- Poques habilitats socials comunicatives
- Falta d'assertivitat
- Poca capacitat de resolució de conflictes
- Dificultats per relacionar-se amb els seus iguals
- Problemes d'aprenentatge

7. QUINES CONSEQÜÈNCIES TÉ SOBRE ELS INFANTS?

Existeix una idea generalitzada que la violència física és més greu que l'emocional i la virtual, i aquesta última sembla menys danyosa que la del món físic. La violència virtual és tan real com la física o emocional; de fet, en aquest informe hem comprovat que les diferents formes de violència no estan sepa-

rades entre si, sinó que s'interrelacionen. La violència virtual té un impacte molt greu en la vida al món físic i real dels infants i els causa problemes físics o psicològics.^{91,92}

La violència online és tan real com la física o emocional

Ciberassetjament

El **ciberassetjament** s'identifica sovint amb insults i amenaces a través d'un sistema de comunicació.⁹³ La seva gravetat, la seva durada, la repetició en el temps, així com la

continuitat durant un llarg període de temps⁹⁴ i les característiques personals de la víctima són factors clau a l'hora de mesurar-ne el dany.^{95,96}

Efectes específics del cyberbullying en les víctimes i agressors^{97,98}

- Depressió
- Ansietat
- Baixa autoestima
- Baixada dels resultats escolars
- Problemes a l'hora de fer amistats
- Augment de probabilitat ser víctima d'altres violències
- Pensaments suïcides
- Suïcidi
- Probabilitat de sofrir altres situacions de violència
- Pitjor qualitat de vida
- Dificultat per a comunicar-ho a la família
- Perpetuació de les conductes, efectes i conseqüències en l'etapa adulta
- Persones amb una percepció errònia de les relacions
- Dificultats per a la inserció laboral

Per altra banda, existeix **una relació entre el ciberassetjament, l'abús de drogues i el suïcidi:**

- Les víctimes del ciberassetjament són dues vegades més propenses a consumir drogues i alcohol.
- Tenen tres vegades més possibilitats de suïcidar-se que les persones que no experimenten ciberassetjament.⁹⁹

Les víctimes del ciberassetjament són 2 vegades més propenses a consumir drogues i alcohol

Les víctimes de ciberassetjament tenen 3 vegades més possibilitats de suïcidar-se

Violència sexual online

Entre les conseqüències que sofreixen les víctimes de violència sexual virtual, trobem

diferències segons el sexe i la naturalesa de la mateixa violència.

Les nenes i les noies acostumen a desenvolupar:

- Depressió
- Idees i intents de suïcidi
- Problemes a l'hora de fer amistats
- Un rendiment acadèmic baix
- Poden ser víctimes d'altres violències sexuals
- Conflictes amb mares i pares (possiblement a causa d'una certa incomprensió)

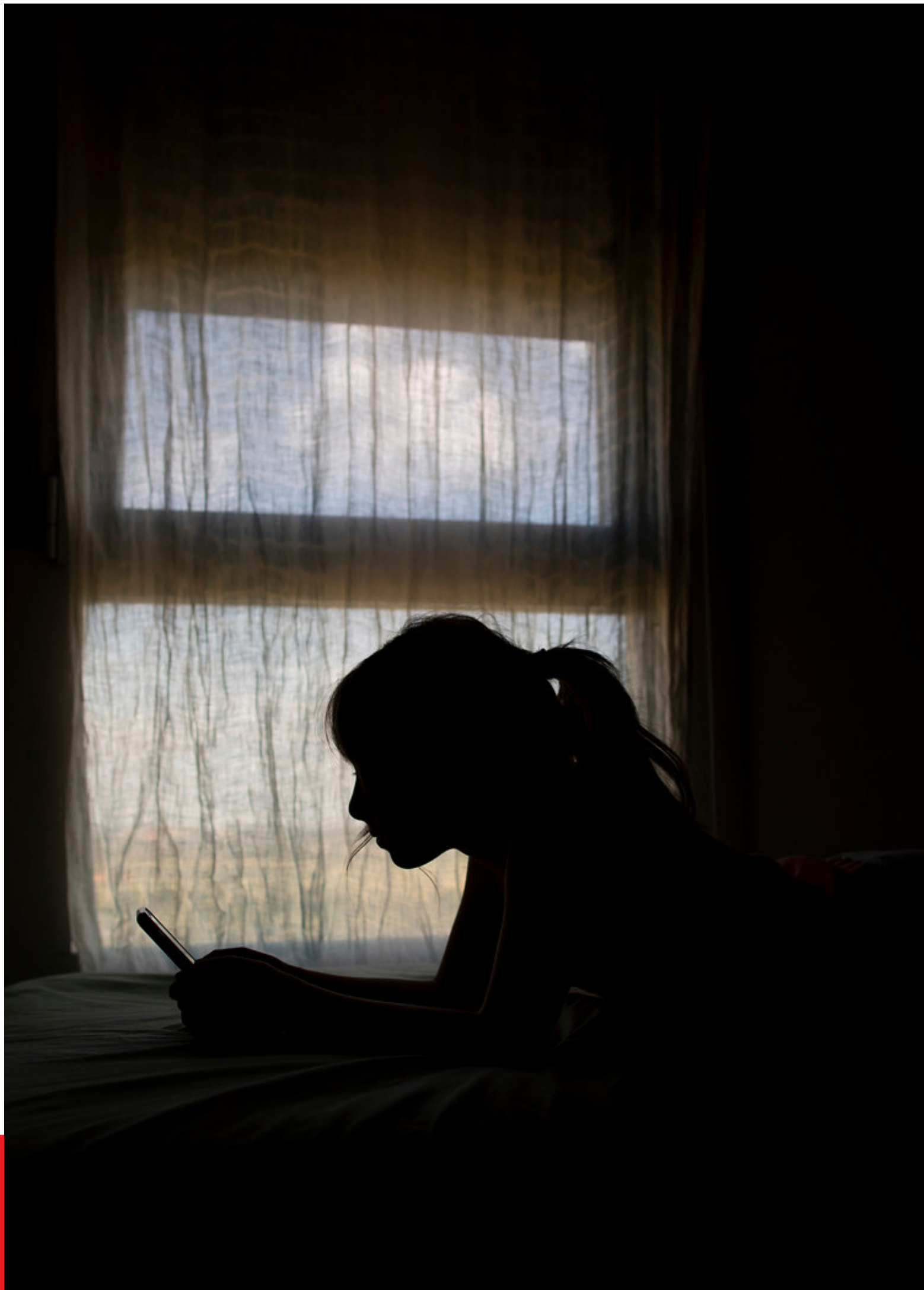

Els símptomes més comuns dels nens i adolescents són:

- Depressió
- Ansietat
- Fòbies i estrès
- Conflictes amb pares i mares (possiblement a causa d'una certa incomprensió)
- Conflictes de disciplina a la llar i l'escola (inclòs l'absentisme escolar)
- Aïllament social
- Poden ser víctimes de més violències sexuals
- Conductes sexuals de risc¹⁰⁰ (com exposar-se a contreure malalties de transmissió sexual en no usar mètodes de protecció sexual quan hi ha trobades amb diferents parelles).¹⁰¹

El fet que el mitjà sigui Internet dificulta, en primer lloc, ser conscient que s'és víctima d'una forma de violència sexual.¹⁰²

A l'abús sofert s'hi suma la impotència que existeixen evidències de l'experiència soferta i que la seva difusió o el seu control s'escapen del poder de la víctima.

8. QUINA ÉS LA MAGNITUD DEL PROBLEMA A CATALUNYA?

Per poder avaluar la magnitud de la violència virtual contra la infància a Catalunya, ens hem basat en dues fonts. D'una banda, hem utilitzat les dades oficials disponibles i, de l'altra, hem realitzat una enquesta en línia

a 222 joves catalans d'entre 18 i 20 anys,¹⁰³ en què els hem preguntat directament sobre les seves experiències durant la seva infància i adolescència.

Dades oficials

Per conèixer l'abast de la violència que pateixen els infants a Catalunya, el Departament d'Interior duu a terme l'Enquesta de Convivència Escolar i Seguretat a Catalunya.

Durant el curs 2016-17, 8.749 alumnes de 1r, 2n, 3r i 4t d'ESO, de Batxillerat i de CFGM van contestar l'enquesta.

Per altra banda, existeix **una relació entre el ciberassetjament, l'abús de drogues i el suïcidi:**

- **40,4 % dels adolescents entrevistats havia patit ciberassetjament.**
- En 40 % dels casos eren comentaris i missatges de contingut sexual.
- Les noies estan més representades que els nois.
- **Un 19 % dels alumnes entrevistats afirma haver patit alguna agressió sexual digital** i el fet més reportat, sobretot per les noies, van ser les peticions de fotos despullades o amb poca roba.
- **El 16,7 % de la mostra afirma haver estat ciberagressor.**
- **Un 12 % dels adolescents i dels joves entrevistats van deixar de participar en xarxes socials per por a ser agredits.**

Els nostres resultats: l'enquesta catalana

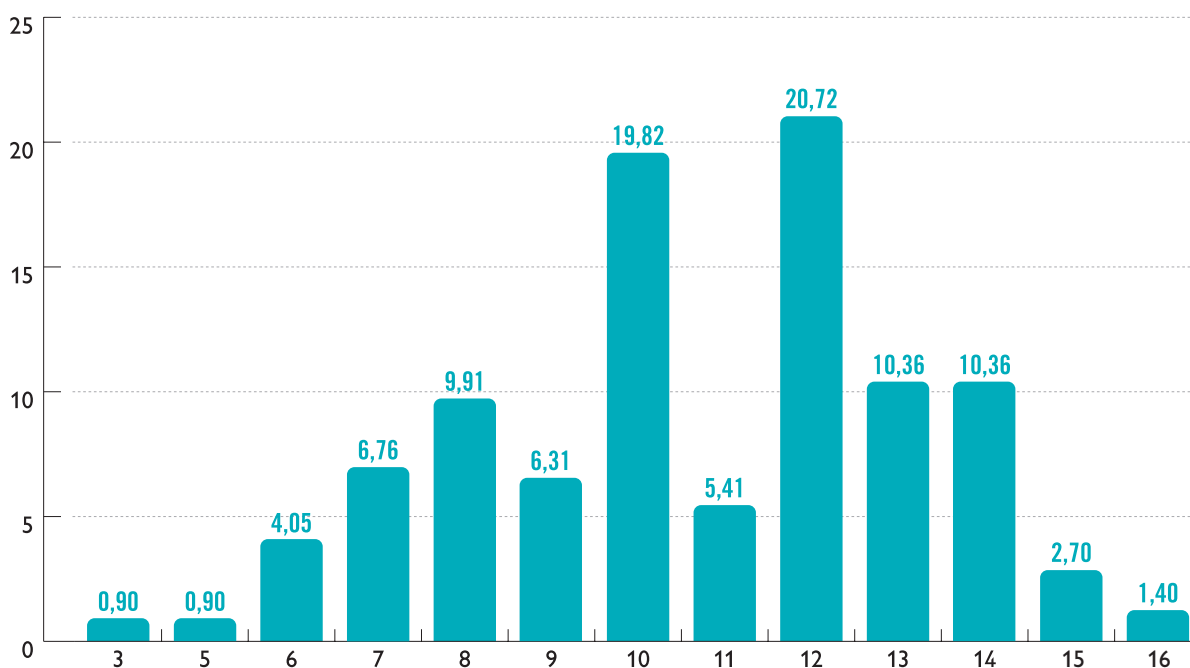
Els usos d'Internet

Cada cop que es fa un estudi en què es pregunta als adolescents a quina edat han començat a utilitzar Internet, aquesta edat retrocedeix any rere any i el seu ús és cada cop més primerenc.

Al nostre estudi, l'edat més habitual en què s'accedia a Internet per primera vegada eren els 12 anys, amb una mitjana d'accés als 10 anys i mig.

L'edat més habitual per accedir per primer cop a internet són els 12 anys

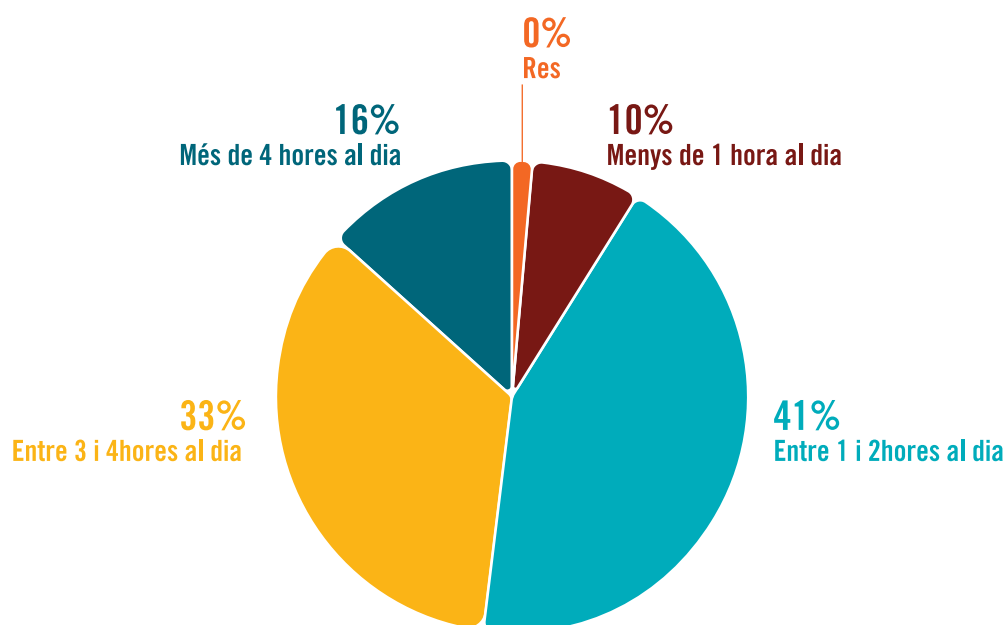
Distribució dels participants segons l'edat que van accedir a Internet per primer cop

Pel que fa al temps dedicat a Internet abans dels 18 anys, excloent-hi les hores assignades a tasques escolars, la majoria dels enquestats, en concret **el 41%, estava connectat entre una i dues hores al dia**, mentre que un **33% ho feia entre tres i quatre hores al dia**.

1 de cada 3 adolescents passa entre 3 i 4 hores diàries connectat a Internet

Distribució dels participants segons el temps dedicat a l'oci a Internet o a les xarxes socials abans dels 18 anys

Un **55% dels enquestats van declarar no tenir cap norma ni limitació respecte de l'ús d'Internet durant la seva infància**, mentre que la resta tenia normes respecte a la quantitat d'hores i al contingut al qual podia tenir accés.

1 de cada 2 adolescents no tenia cap tipus de norma ni limitació respecte de l'ús d'Internet durant la seva infància

Control de l'ús d'Internet abans dels 18 anys

Mesura	Total %	Homes %	Dones %
Em posen regles sobre la quantitat d'hores que passo connectat	73	63,8	85,7
Em posen regles sobre el que puc i no puc fer a Internet	35	31	17
Em pregunten sobre el que he fet a Internet	25	12,1	42,9
Em miren la pantalla mentre estic connectat	17	17,2	19
Em controlen l'historial després que hagi utilitzat Internet	16	22,4	9,5
Em controlen els arxius enviats i rebuts	7	10,3	2,4
Em posen filtres o em bloquegen certes pàgines en particular	17	17,2	16,7
Em supervisen els perfils a les xarxes socials	16	8,6	26,2
M'expliquen els riscos que puc trobar	48	34,5	66,7
M'ajuden a actuar enfront de possibles riscos	21	12,1	30,9
Em segueixen a les xarxes socials en les quals participo	29	27,6	30,9

Pel que fa als usos de les xarxes socials abans dels 18 anys, cal destacar que WhatsApp és la xarxa de comunicació més popular, utilitzada per un 83,8 % de la mostra, seguida de Facebook (el 79,2 %), Instagram (el 71,6 %),

YouTube (el 67,6 %) i Snapchat (el 60,8 %). Les noies utilitzen un major nombre de xarxes socials que els nois, així que s'exposen a un major nombre de contextos de risc.

Les 10 xarxes socials més utilitzades abans dels 18 anys¹⁰⁴

	Total %	Homes %	Dones %
WhatsApp	83,8	79,1	88,8
Facebook	79,2	73	85,9
Instagram	71,6	63,5	80,4
YouTube	67,6	66,1	69,2
Snapchat	60,8	46,1	76,6
Skype	58,1	51,3	65,4
Twitter	43,2	37,4	49,5
Telegram	23,4	21,7	25,2
Pinterest	16,7	8,7	23,1
Tumblr	15,8	5,2	26,2
Cap	0	0	0

Experiències de violència online

El 84,2 % dels joves catalans van viure algun tipus de violència virtual durant la seva infància.

Això significa que més de 8 de cada 10 persones han estat víctimes de violència cibernètica quan eren infants o adolescents.

Més de la meitat de la mostra havia estat exposada alguna vegada a material sexual virtual de manera involuntària abans dels 18 anys i el segon tipus de violència virtual més

freqüent va ser el ciberassetjament, seguit de l'*online grooming*, seguits de lluny pel *happy slapping*, el *sèxting* sense consentiment, i la sextorsió.

El 84,2% dels adolescents ha viscut algun tipus de violència online

1 de cada 2 infants ha vist material sexual online de manera involuntària

Freqüències dels diversos tipus de violència electrònica¹⁰⁵

Tipus de Violència	Una o dues vegades %	Tres a cinc vegades %	Sis vegades o més %	Alguna vegada %
Exposició involuntària a material sexual	30,6	6,3	22,5	59,5
Cyberbullying	27,5	10,4	4,5	42,3
Exhibicionisme	16,2	4,5	9	29,7
Sèxting	16	5,4	6,3	6,1
Online grooming	18,9	3,2	4,5	26,6
Sextorsió	2,7	1,8	0,9	5,4
Sèxting sense consentiment	4,5	1,4	0,5	6,3
Ciberassetjament sexual	4,5	1,8	2,3	8,6
Happy slapping	7,7	1,8	0,5	9,9

Sèxting sense consentiment

El 6,3 % dels adolescents, un 9,1 % de nois i un 5,1 % de noies, van reportar haver patit sèxting sense consentiment alguna vegada en la seva vida, és a dir, les seves imatges personals de contingut sexual van ser compartides a través de la xarxa sense la seva aprovació.

La mitjana d'edat en la qual els participants havien experimentat sèxting sense consentiment per primera vegada van ser els 14 anys. Pel que fa als agressors, els més freqüents van ser: un company o una companya del centre d'estudis en un 85,7 % i el noi o la noia amb qui sortia en un 50 %.

Persones perpetradores de sèxting sense consentiment¹⁰⁶

	Alguna vegada %
Desconegut	21,4
Un amic, amiga o company del centre d'estudis	85,7
La persona amb qui sortia o parella	50
Exparella	7,1
Un professor, monitor, cangur	7,1
Un altre familiar o algú molt proper a la meva família	7,1
Prefereixo no contestar	21,4

Alerta! Si entenem el sèxting com una conducta de risc que pot desencadenar en una situació de violència, encara que sigui un acte voluntari, més d'1 de cada 4 joves, el 27,5 %, assenyala haver participat en alguna conducta de sèxting. El 15,8 % ho va fer

una o dues vegades, el 5,9 % entre tres i cinc vegades i el 5,9 % en més de sis ocasions. **La mitjana d'edat en la qual les persones enquestades havien participat per primera vegada al sèxting va ser de 15 anys.**

Sextorsió

El 5,4 % dels participants havia patit sextorsió alguna vegada a la vida. Sent els nois més afectats que noies: un 12,1 % i un 2,6 % respectivament.

La mitjana d'edat en què els participants havien experimentat sextorsió per primera vegada va ser els 14 anys.

Els perpetradors més freqüents van ser: un desconegut o un desconeguda, un company o una companya del centre d'estudis o el noi o la noia amb qui sortia o parella.

Persones perpetradores de la sextorsió

	%
Un desconegut	41,7
Un amic, una amiga o un company del centre d'estudis	41,7
Persona amb qui sortia o parella	41,7
Exparella	16,7
Un professor, monitor, cangur	16,7
Un altre familiar o algú molt proper a la meva família	8,3
Prefereixo no contestar	25

Respecte a la sextorsió, ser home incrementa la probabilitat d'experimentar aquesta forma de violència.

Ciberassetjament

Un 42,3% dels participants assenyala haver patit *cyberbullying* alguna vegada a la seva vida.

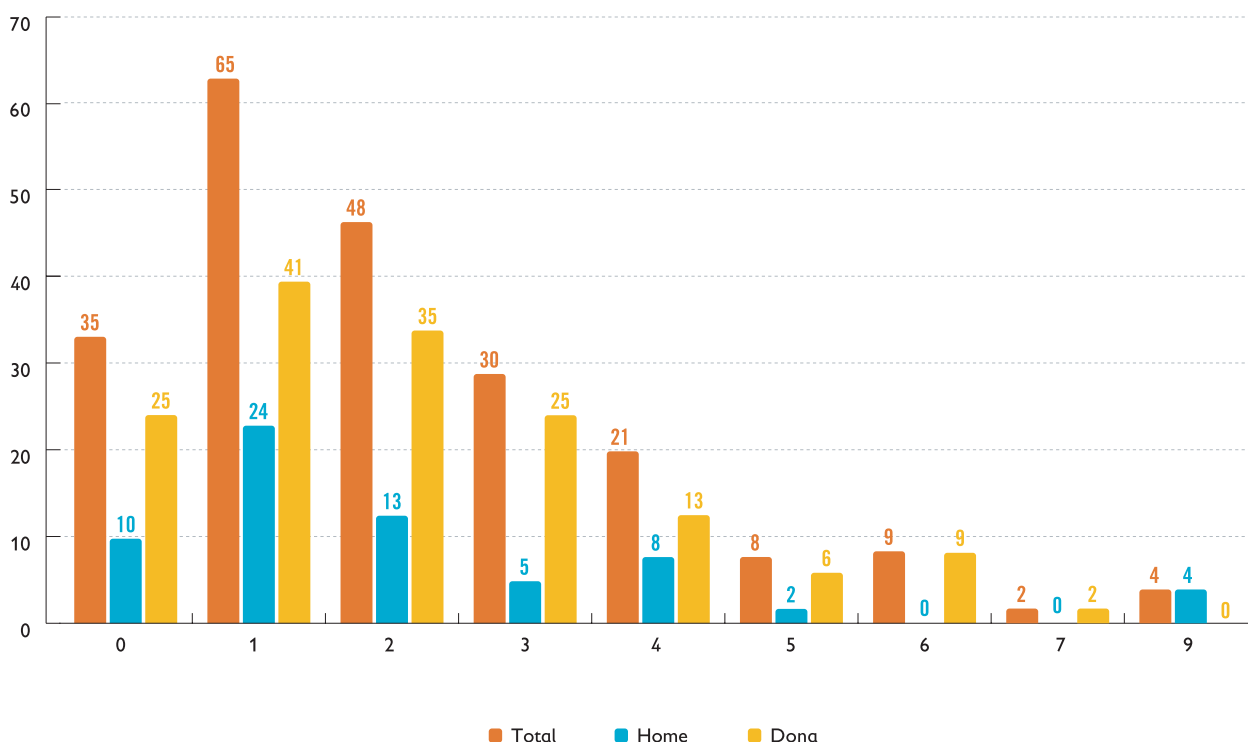
Pel que fa de la freqüència, el 27,5% ho van patir una o dues vegades, el 10,4% de tres a cinc vegades i el 4,5% en més de sis ocasions.

Pel que fa al sexe, el 43,6% de les noies i el 39,4% dels nois ha viscut *cyberbullying* alguna vegada a la seva vida.¹⁰⁷

La mitjana d'edat en la qual s'ha sofert *cyberbullying* per primera vegada va ser els 13 anys.

4 de cada 10 adolescents han patit ciberassetjament alguna vegada

Distribució per edat en la qual els participants van sofrir cyberbullying per primera vegada

Els agressors més freqüents han estat amics i/o companys del centre d'estudis en un 64%, un desconegut en un 27%, la exparella, en un 18% i la parella amb un 12%.

El 81%, de les víctimes de ciberassetjament escolar no van atribuir la causa al seu color de pell, ni a la seva religió, ni a la procedència de la seva família, ni al fet de tenir una discapacitat ni a pertànyer al col·lectiu de LGTBIQ+.

Happy slapping

El 10 % dels menors que van participar a l'estudi assenyalen haver patit *happy slapping* alguna vegada a la seva vida. El 55 % eren homes i el 45 % dones. Gairebé el 9 % ho va viure una o dues vegades i el 2 % de tres a cinc vegades.

1 de cada 10 menors d'edat és víctima de happy slapping, la gravació d'una agressió compartida a les xarxes socials

Persones perpetradores de happy slapping¹⁰⁸

	%
Un desconegut	50
Un amic, amiga o company del centre d'estudis	77,3
Persona amb qui sortia o la parella	31,8
La exparella	22,7

La mitjana d'edat dels participants que han patit *happy slapping* per primera vegada van ser els 13 anys. Novament, els agressors més freqüents han estat amics i/o companys del centre d'estudis, en un 77 %. En quant als motius, tres dels vuit participants que van reportar haver viscut *happy slapping* van atribuir la causa al seu color de pell, la seva religió, la procedència de la seva família, tenir una discapacitat o pertànyer al col·lectiu de LGTBIQ+.

En aquest cas, **la variable que incrementa significativament el risc de viure *happy slapping* va ser la quantitat de xarxes socials en què els participants interactuen.** Això pot ser causat pel fet que els menors que es troben en un major número de xarxes socials també interaccionen amb més persones que utilitzen les xarxes, les quals poden utilitzar aquestes per penjar vídeos o imatges seves patint algun tipus de violència.

Online grooming

El 26 % dels participants, el 19,7 % dels nois i el 29,5 % de les noies, ha patit *online grooming* alguna vegada a la vida. L'edat mitjana va ser de 15 anys.

En aquest tipus de violència, la gran majoria dels agressors, el 61 %, havia estat una persona desconeguda.

1 de cada 4 adolescents ha patit grooming online alguna vegada

Perpetradors d'online grooming

	%
Un desconegut	61
Un amic, una amiga o un company del centre d'estudis	20,3
La persona amb qui sortia o parella	15,3
Exparella	15,3
Un altre familiar o algú molt proper a la meua família	6,8
Altres	11,9
Prefereixo no contestar	16,9

Exposició involuntària a material sexual o violent

Entre els múltiples resultats de l'enquesta, destaca la quantitat de persones exposades a material sexual o violent durant la seva

infància o adolescència. Més de la meitat de la mostra, el 59 % dels participants havia experimentat aquest tipus de violència virtual.

L'edat mitjana de la primera exposició va ser els 14 anys

El 31 % l'havia patit una o dues vegades, el 7 % de tres a cinc vegades i el 20 % va reportar haver-lo patit en més de sis ocasions.

Freqüències de les experiències d'exposició involuntària a material sexual o violent per sexe

	Home %	Dona %
Mai	40	42,1
1 o 2 cops	35,7	27,1
De 3 a 5 cops	9,6	5,6
6 o més cops	14,8	25,2

En preguntar sobre quin tipus de pàgina o arxiu es tractava, les respostes van ser molt variades i es va evidenciar que aquesta exposició ocorre tant en descarregar, veure sèries i pel·lícules en línia com en utilitzar jocs o descarregar imatges que no estiguin relacionades amb el tema.

Pel que fa a l'exhibicionisme online, que recordem com l'exposició a aquest material per part d'una persona concreta, comprovem que el 29 % dels participants, concretament el 21 % dels homes i el 33 % de les dones, durant la seva infància havien experimentat aquest tipus d'exhibicionisme alguna vegada.

La majoria dels agressors han estat desconeguts en un 54 % dels casos i, en un 32 % dels casos, eren amics o amigues del centre d'estudis.

1 de cada 3 joves ha viscut exhibicionisme online a la seva infància

En aquest cas, entre les variables analitzades no se'n troba cap que predigui significativament el risc de patir exhibicionisme en línia.

10 BONES PRÀCTIQUES IMPLEMENTADES A CATALUNYA

A Catalunya existeixen moltes mesures destinades a prevenir i detectar situacions de violència online i a actuar-hi en contra. A continuació se'n destaquen algunes:

1

Protocol d'assetjament i ciberassetjament entre iguals de la Generalitat de Catalunya: <http://xtec.gencat.cat/ca/centres/projeducatiu/convivencia/protocols/assetjament-ciberassetjament-entre-iguals/index.html>

2

Recursos per als nois i noies sobre una Internet segura de l'Autoritat Catalana de Protecció de Dades: http://apdcat.gencat.cat/ca/actualitat/menors_i_joves/

3

Programa de prevenció a les escoles #aquíproubullying de la Generalitat de Catalunya: <http://xtec.gencat.cat/ca/centres/projeducatiu/convivencia/aquiproubullying/>

4

Xarxa de prevenció de riscos associats a l'ús de les noves tecnologies entre adolescents i joves de l'Ajuntament de Barcelona: <http://xarxanet.org/agenda/jornada-la-prevencio-de-riscos-associats-lus-de-les-tic>

5

Mapa d'accions en prevenció de la Direcció de Serveis de Prevenció de l'Àrea de Seguretat i Prevenció de l'Ajuntament de Barcelona: http://ajuntament.barcelona.cat/prevencio/ca/action_search

6

Guia *Les pantalles i tu* del Consell de Joventut de Barcelona: <https://www.cjb.cat/blog/2019/05/nova-guia-les-pantalles-i-tu-una-relacio-addictiva/>

7

App B.resol, per lluitar contra l'assetjament escolar, el ciberassetjament escolar i altres tipus de violència en els adolescents: <http://www.b-resol.com/>

8

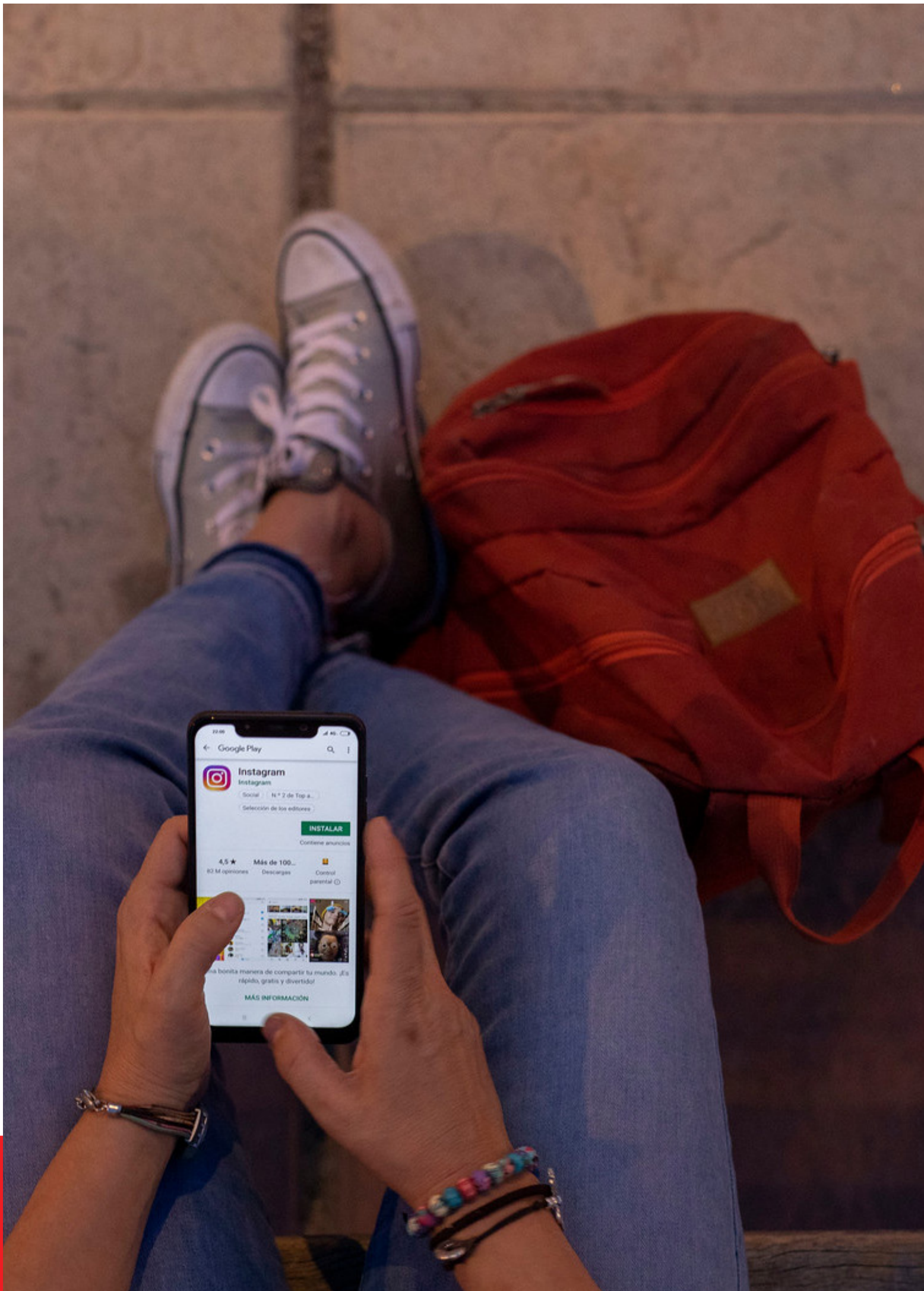
Programa “La Guàrdia Urbana a l'escola”, per prevenir situacions de violència contra els infants: <https://ajuntament.barcelona.cat/guardiaurbana/ca/servei-de-ducacio-la-seguretat>

9

Programa “Internet segura de tu a tu” dels Mossos d'Esquadra: <https://mossos.gencat.cat/ca/temes/families-i-escoles/centres-educatius/internet-segura-de-tu-a-tu/>

10

Campanya #AMiNoMenganyen del Consell de l'Audiovisual de Catalunya, la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, l'Obra Social “la Caixa” i la Universitat de Barcelona, per despertar l'esperit crític i fomentar un ús responsable de la tecnologia: <https://www.aminomenganyen.cat/>

9. QUÈ HEM APRÈS?

Hem comprovat la dificultat d'acompanyar el ritme trepidant de l'evolució de les tecnologies i d'Internet amb les mesures necessàries per poder gaudir sense perill i de manera responsable.

No podem evitar la violència cibernètica apagant l'ordinador o el dispositiu mòbil.

La realitat és molt complexa i les conseqüències i els efectes que té sobre la

infància no són menors ni menys nocius que la violència al món físic.

Les nenes i els nens no són ni responsables ni culpables de patir-la, així mateix, les persones adultes hem d'evitar que els infants pateixin la violència a través de la seva prevenció des de l'educació i, només com a última resposta, recórrer al dret penal.

La prevenció no pot abordar la violència online com un fenomen aïllat, ja que la violència al món físic pot predir la que es produeix al món virtual i a la inversa. Per tant, **la formació en l'ús segur i responsable d'Internet ha d'estar integrada** (amb contingut propi) **en una bona educació afectivosexual.**

Per poder actuar, podem reflexionar sobre algunes dades tretes d'aquest informe

- La violència virtual és molt freqüent i afecta el 84% dels infants i adolescents.
- Més de la meitat dels participants no tenia cap norma ni limitació en el seu context familiar respecte de l'ús d'Internet durant la seva infància.
- Els participants tenien una mitjana de sis xarxes socials i no hi havia diferències entre sexes pel que fa a l'ús d'Internet.
- Les xarxes s'utilitzaven principalment per parlar i comunicar-se i WhatsApp era la més utilitzada.
- Les formes de violència més freqüents són l'exposició a material sexual o violent online de manera involuntària, el ciberassetjament i l'online grooming.
- El sèxting és una conducta de risc que cal vigilar i a la qual s'exposa 1 de cada 4 adolescents.

10. QUÈ PODEM FER?

1. Aprovar la Llei orgànica de protecció davant la violència de la infància i adolescència, que inclou totes les mesures dirigides a prevenir-la, detectar-la i afrontar-la.
2. Incloure les assignatures d'Educació afectivosexual i de Ciutadania Digital en el currículum de l'educació obligatòria per promoure relacions socials i afectives sanes i fomentar un ús segur i responsable de la tecnologia.
3. Aplicació efectiva de l'edat mínima per a l'accés als serveis d'Internet i del consentiment per compartir dades de caràcter personal actualment fixades als 14 anys, així com implementar mecanismes eficaços per controlar que els continguts siguin adequats per als menors d'edat.
4. Establir polítiques de prevenció de la violència a la xarxa, així com instruments estandarditzats per analitzar l'impacte de les mesures adoptades.
5. Realitzar una enquesta anual i un registre unificat de violència contra la infància entre les administracions i els agents que intervenen en la lluita contra la violència.
6. Dur a terme campanyes de sensibilització per informar, prevenir i detectar les diferents formes de violència virtual i advertir de les conseqüències de les conductes de risc, com practicar el sèxting o exposar els fills i les filles a Internet.
7. Implementar programes de prevenció a les escoles que apoderin els nens i les nenes perquè sàpiguin detectar una situació de risc i aprenguin a reaccionar-hi, a allunyar-s'hi i a reportar-la a una persona adulta.
8. Tractar, en família i amb naturalitat, l'interès per la sexualitat que els nens, les nenes i els i les adolescents manifesten en cada etapa i utilitzar com a eina bàsica per a la prevenció el diàleg obert i respectuós, enfront de tècniques de supervisió tecnològica clàssiques (prohibir-ne l'ús, bloquejar pàgines, etc.). Canviar el simple control per l'acompanyament.
9. Detectar a l'aula els perfils més vulnerables i treballar, de manera específica, els riscos de les seves conductes en entorns virtuals, així com les alternatives de suport al món físic, i informar els alumnes sobre els canals per denunciar o comunicar un comportament de risc o sospitos.
10. Avançar cap a una definició més clara del que constitueix o no un delicte en el marc de les experiències de violència virtual i revisar les conseqüències penals d'aquest tipus de delictes, tenint en compte que aquest tipus de violència evoluciona constantment, tal com ho fan les mateixes tecnologies.

Notes

1 David FINKELHOR (2007), «Developmental victimology. The comprehensive study of childhood victimizations» a Robert C. DAVIS; Arthur J. LUIRIGIO; Susan HERMAN (ed.), Victims of crime, 3a ed., Thousand Oaks (Califòrnia), Sage Publications, p. 9-34.

2 David FINKELHOR (2008), Childhood victimization. Violence, crime, and abuse in the lives of young people, Nova York, Oxford University Press.

3 Sherry HAMBY, John GRYCH (2013), The web of violence: Exploring connections among different forms of interpersonal violence and abuse, Nova York, Springer.

4 Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR, Janis WOLAK, Michelle L. YBARRA, Heather TURNER (2011), «Youth Internet victimization in a broader victimization context» a Journal of Adolescent Health, any 2, núm. 48, p. 128-134.

5 Save the Children considera que el terme “pornografia infantil” no es correspon amb la violència exercida contra els infants en aquestes imatges, per tant seria més a adequat usar el termini d’abús sexual registrat en imatges o vídeos. La pornografia és un material sexual de persones adultes, gravat amb consentiment lliure per a la seva difusió i consum. En el cas de menors, sempre serà abús sexual a nens i nenes, sigui aquest gravat o no. No obstant això, per facilitar la lectura, mantindrem l’expressió que correspon al delictes tipificat “pornografia infantil”.

6 Julia Hallora MCLAUGHLIN (2010), Crime and punishment: Teen sexting in context, Expresso <<http://works.bepress.com>>.

7 Michelle A. KRIEGER (2017), «Unpacking “sexting”: A systematic review of nonconsensual sexting in legal, educational, and psychological literatures» a Trauma, Violence, & Abuse, any 5, núm. 18, p. 593-601.

8 FUNDACIÓN MUJERES <http://observatorioviolencia.org/razones-para-no-utilizar-el-termino-porno-por-venganza>.

9 És necessari distingir la sextorsió de la venjança pornogràfica, la qual consisteix a difondre en línia imatges o vídeos de contingut sexual de la parella o exparella com a forma de revenja. A diferència de la sextorsió, aquesta victimització té com a objectiu humiliar la víctima sense aconseguir res a canvi i es fa de manera pública.

10 Justin PATCHIN, Sameer HINDUJA (2018), «Sextortion among adolescents: Results from a national survey of US youth» a Sexual Abuse, p. 1-25.

11 Janis WOLAK, David FINKELHOR (2016), Sextortion: Findings from a survey of 1,631 victims, Manchester (EUA), Crimes against Children Research Center.

12 EUROPEAN UNION AGENCY FOR LAW ENFORCEMENT COOPERATION. (2017). Online sexual coercion and extortion as a form of crime affecting children. Law enforcement perspective <www.europol.europa.eu>.

13 Justin PATCHIN, Sameer HINDUJA (2018), «Sextortion among adolescents: Results from a national survey of US youth» a Sexual Abuse, p. 1-25.

14 Janis WOLAK, David FINKELHOR, D (2016), Sextortion: Findings from a survey of 1,631 victims, Manchester (EUA), Crimes against Children Research Center.

15 Janis WOLAK, David FINKELHOR, D (2016), Sextortion: Findings from a survey of 1,631 victims, Manchester (EUA), Crimes against Children Research Center.

16 Justin PATCHIN, Sameer HINDUJA (2018), «Sextortion among adolescents: Results from a national survey of US youth» a Sexual Abuse, p. 1-25.

17 Peter K. SMITH. (2012), «cyberbullying and cyber aggression» a Shane R. JIMERSON, M. J. MAYER, Michael J. FURLONG (ed.), Handbook of school violence and school safety: International research and practice, 2a ed., Nova York, Routledge, p. 93-103.

18 Erika BORRAJO, Manuel GÁMEZ GUADIX, Esther CALVETE (2015), Justification beliefs of violence, myths about love and cyber dating abuse a Psicothema, any 4, núm. 27, 327-333.

19 Sameer HINDUJA, Justin PATCHIN (2011), «Electronic dating violence: A brief for educators and parents» a cyberbullying Research Center <<http://www.cyberbullying.us>>.

20 Diana C. BENNETT, Elyse L. GURAN, Michelle C. RAMOS, Gayla MARGOLIN (2011), «College students’ electronic victimization in friendships and dating relationships: Anticipated distress and associations with risky behaviors» a Violence and victims, any 4, núm. 26, p. 410-429.

21 Melissa P. SCHNURR, Duhita MAHATMYA, Richard A. BASCHE (2013) «The role of dominance, cyber aggression perpetration, and gender on emerging adults’ perpetration of intimate partner violence» a Psychology of Violence, núm 1, p. 70–83.

22 Janine M ZWEIG, Meredith DANK, Jennifer YAHNER, Pamela LACHMAN (2013), «The rate of cyber dating abuse among teens and how it relates to other forms of teen dating violence» a *Journal of Youth and Adolescence*, p. 1–15.

23 Manuel GÁMEZ-GUADIX, Erika BORRAJO, Esther CALVETE (2018), «Abuso, control y violencia en la pareja a través de Internet y los smartphones: características, evaluación y prevención» a *Papeles del Psicólogo*, any 3, núm. 39, p. 218-227.

24 Sameer HINDUJA, Justin PATCHIN (2011), «Electronic dating violence: A brief for educators and parents» a *Cyberbullying Research Center* <<http://www.cyberbullying.us>>.

25 Tots els extractes que s'inclouen en aquest informe són històries reals proporcionades pel Grup d'Investigació en Victimització Infantil i Adolescent (GREVIA), consultor d'aquest informe. Són fruit d'anys de treball i d'investigació en el camp de la violència contra la infància. Tots els noms i les referències s'han canviat per protegir la intimitat de les persones protagonistes, d'acord amb la legislació en matèria de protecció de dades personals.

26 Virilitzar o fer viral fa referència a la difusió amb una gran rapidesa d'un contingut o missatge a Internet, normalment a les xarxes socials.

27 Catarina KATZER, Detlef FETCHENHAUER, Frank D. BELSCHAK (2009), «Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in Internet chatrooms and victimization in school» a *Journal of Media Psychology*, any 1, núm. 21, p. 25-36.

28 Justin PATCHIN, Sameer HINDUJA (2006), «Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying» a *Youth Violence and Juvenile Justice*, any 2, núm. 4, p. 148-169.

29 Sameer HINDUJA, Justin PATCHIN (2008), «Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization» a *Deviant Behavior*, any 2, núm. 29, p. 129-156.

30 Peter K. SMITH, Jess MAHDAVI, Manuel CARVALHO, Sandra FISHER, Shanette RUSSELL, Neil TIPPETT (2008), «Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils» a *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, any 4, núm. 49, p. 376-385.

31 Robin M. KOWALSKI, Susan P. LIMBER (2007), «Electronic bullying among middle school students» a *Journal of Adolescent Health*, any 6, núm. 41, p. 22-30.

32 Robin M. KOWALSKI, Susan P. LIMBER (2007), «Electronic bullying among middle school students» a *Journal of Adolescent Health*, any 6, núm. 41, p. 22-30.

33 Robert SLONJE, Peter K. SMITH (2008), «Cyberbullying: Another main type of bullying?» a *Scandinavian Journal of Psychology*, any 2, núm. 49, p. 147-154.

34 Robert SLONJE, Peter K. SMITH (2008), «Cyberbullying: Another main type of bullying?» a *Scandinavian Journal of Psychology*, any 2, núm. 49, p. 147-154.

35 Eric RICE, Robin PETERING, Harmony RHOADES, Hailey WINETROBE, Jeremy GOLDBACH, Aaron PLANT, Timothy KORDIC (2015), «Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students» a *American Journal of Public Health*, any 3, núm.105, e66-e72.

36 Robin M. KOWALSKI, Susan P. LIMBER (2007), «Electronic bullying among middle school students» a *Journal of Adolescent Health*, any 6, núm. 41, p. 22-30.

37 María José BARTRINA (2012), *Análisis y abordaje del acoso entre iguales mediante el uso de las nuevas tecnologías*, Barcelona, Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.

38 Stephanie CHAN, Majeed KHADER, Jansen ANG, Eunice TAN, Katharine KHOO, Jeffery CHIN (2012), «Understanding 'happy slapping'» a *International Journal of Police Science & Management*, any 1, núm. 14, p. 42-57.

39 Marek PALASINSKI (2013), «Turning assault into a "harmless prank"— teenage perspectives on happy slapping» a *Journal of Interpersonal Violence*, any 9, núm. 28, p. 1909-1923.

40 Stephanie CHAN, Majeed KHADER, Jansen ANG, Eunice TAN, Katharine KHOO, Jeffery CHIN (2012), «Understanding 'happy slapping'» a *International Journal of Police Science & Management*, any 1, núm. 14, p. 42-57.

41 Stephanie CHAN, Majeed KHADER, Jansen ANG, Eunice TAN, Katharine KHOO, Jeffery CHIN (2012), «Understanding 'happy slapping'» a *International Journal of Police Science & Management*, any 1, núm. 14, p. 42-57.

42 Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR, Jans WOLAK (2001), «Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth» a *Journal of the American Medical Association*, any 23, núm. 285, p. 3011-3014

43 Samantha CRAVEN, Sara J. BROWN, Elizabeth GILCHRIST (2006), «Sexual grooming of children: Review of literature and theoretical considerations» a *Journal of Sexual Aggression*, any 3, núm. 12, p. 287-299.

44 Pamela J. BLACK, Melissa WOLLIS, Michael WOODWORTH, Jeffrey T. HANCOCK (2015), «A linguistic analysis of grooming strategies of online child sex offenders: Implications for our understanding of predatory sexual behavior in an increasingly computer-mediated world» a *Child Abuse & Neglect*, núm. 44, p. 140-149.

45 UNICEF (s/d), Support the Call for a safer Internet with anti-grooming laws, Malàisia, Unicef <https://www.unicef.org/malaysia/media_ReplyForAll_MY_Townhall.html#.XE3IQ89KjOQ>.

46 Rachel O'CONNELL (2003), «A typology of child cybersexexploitation and online grooming practices», Cyberspace Research Unit <<http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>>.

47 Manuel GÁMEZ-GUADIX, Carmen ALMENDROS, Esther CALVETE, Patricia DE SANTISTEBAN (2018), «Persuasion strategies and sexual solicitations and interactions in online sexual grooming of adolescents: Modeling direct and indirect pathways» a *Journal of Adolescence*, núm 63, p. 11-18.

48 Janis WOLAK, David FINKELHOR, Kimberly J. MITCHELL, Michelle YBARRA (2010), «Online "predators" and their victims: Myths, realities and implications for prevention and treatment» a *Psychology of Violence*, núm. 1, p. 13-35.

49 Les frases que es presenten aquí es basen en la literatura existent i en les anàlisis realitzades per diversos investigadors de converses entre culpables i menors. Totes les frases que apareixen com a exemples han estat extretes de converses reals entre culpables i nens, nenes o adolescents.

50 Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR, Janis WOLAK (2001), «Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth» a *Journal of the American Medical Association*, any 23, núm 285, p. 3011-3014.

51 Chiara SABINA, Janis WOLAK, David FINKELHOR (2008), «The nature and dynamics of Internet pornography exposure for youth» a *Cyber Psychology & Behavior*, any 6, núm. 11, p. 691-693.

52 Enquesta en línia a pares i mares del Regne Unit, dels Estats Units, de França, Alemanya, Espanya, República Txeca, Austràlia, del Brasil, Canadà i Nova Zelanda <<https://now.avg.com/digital-abilities-overtake-key-development-milestones-for-todays-connected-children>>.

53 Llei orgànica 1/1982, de 5 de maig, sobre protecció civil del dret a l'honor, a la intimitat personal i familiar i a la pròpia imatge; Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor, de modificació parcial del Codi civil i de la Llei d'enjudiciament civil; Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de protecció de dades personals i garantia dels drets digitals.

54 Irene MONTIEL, Enrique CARBONELL, Noemí PEREDA (2016), «Multiple online victimization of Spanish adolescents: Results from a community sample» a *Child Abuse & Neglect*, núm. 52, p. 124-127.

55 Manuel GÁMEZ-GUADIX, Estabiliz MATEOS-PÉREZ (2019), «Longitudinal and reciprocal relationships between sexting, online sexual solicitations, and cyberbullying among minors» a *Computers in Human Behavior*, núm. 94, p. 70-76.

56 Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR, Janis WOLAK, Michelle L. YBARRA, Heather TURNER (2011), «Youth Internet victimization in a broader victimization context» a *Journal of Adolescent Health*, any 2, núm. 48, p. 128-134.

57 Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR, Janis WOLAK, Michelle L. YBARRA, Heather TURNER (2011), «Youth Internet victimization in a broader victimization context» a *Journal of Adolescent Health*, any 2, núm. 48, p. 128-134.

58 Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR, Janis WOLAK (2001), «Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth» a *Journal of the American Medical Association*, any 23, núm. 285, p. 3011-3014.

59 Patricia DE SANTISTEBAN, Manuel GÁMEZ-GUADIX (2018), «Prevalence and risk factors among minors for online sexual solicitations and interactions with adults» a *The Journal of Sex Research*, any 7, núm. 55, p. 939-950.

60 Stephen WEBSTER, Julia DAVIDSON, Antonia BIFULCO, Petter GOTTSCHALK, Vincenzo CARETTI, Thierry PHAM, Giuseppe GRAPARO (2012), European online grooming project (informe final). European Commission Safer Internet Plus Programme <<http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>>.

61 Helen C. WHITTLE, Catherine HAMILTON-GIA-CHRITSIS, Anthony R. BEECH (2014), «In their own words: Young peoples' vulnerabilities to being groomed and sexually abused online» a Psychology, any 10, núm. 5, p. 1185-1196.

62 David ÁLVAREZ-GARCÍA, José Carlos NÚÑEZ, Alejandra DOBARRO, Celestino RODRÍGEZ (2015), «Risk factors associated with cybervictimization in adolescence» a International Journal of Clinical and Health Psychology, núm. 15, p. 226-235.

63 Helen C. WHITTLE, Catherine HAMILTON-GIA-CHRITSIS, Anthony R. BEECH (2014), «In their own words: Young peoples' vulnerabilities to being groomed and sexually abused online» a Psychology, any 10, núm. 5, p. 1185-1196.

64 Helen C. WHITTLE, Catherine HAMILTON-GIA-CHRITSIS, Anthony R. BEECH (2014), «In their own words: Young peoples' vulnerabilities to being groomed and sexually abused online» a Psychology, any 10, núm. 5, p. 1185-1196.

65 **Rang d'edat 10 a 17 anys:** Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Wolak, J., Ybarra, M. L., & Turner, H. (2011). Youth internet victimization in a broader victimization context. Journal of Adolescent Health, 48(2), 128-134.

Gènere: Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2001). Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth. Journal of the American Medical Association, 285(23), 3011-3014

De Santisteban, P., & Gámez-Guadix, M. (2018). Prevalence and risk factors among minors for online sexual solicitations and interactions with adults. The Journal of Sex Research, 55(7), 939-950.

Rasgos Característicos psicológicos grooming project (Final report). European Commission Safer internet Plus Programme. Recuperado de: <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>

Conductes de risc: Whittle, H. C., Hamilton-Giachritsis, C. E., & Beech, A. R. (2014). In their own words: Young peoples' vulnerabilities to being groomed and sexually abused online. Psychology, 5(10), 1185-1196

Álvarez-García, D., Núñez, J.C., Dobarro, A., & Rodríguez, C. (2015). Risk factors associated with cybervictimization in adolescence. International Journal of Clinical and Health Psychology, 15, 226-235.

Baumgartner, S. E., Sumter, S. R., Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2012). Identifying teens at risk: Developmental pathways of online and offline sexual risk behavior. Pediatrics, 2008-2012.

Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2003). Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships. Journal of Adolescence, 26(1), 105-119

Problemes a la llar:

Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A., & Collings, G. (2013). A review of online grooming: Characteristics and concerns. Aggression and violent behavior, 18(1), 62-

66 Sonia LIVINGSTONE, Magdalena BOBER, Helen HELSPER (2005), Internet literacy among children and young people: findings from the UK Children Go Online Project (en línia), Londres, London School of Political Science Research Online <<http://eprints.lse.ac.uk/397/1/UKCGOonlineLiteracy.pdf>>.

67 Chris ATKINSON, David NEWTON (2010), «Online behaviours of adolescents: Victims, perpetrators and Web 2.0» a Journal of Sexual Aggression, any 1, núm. 16, p. 107-120.

68 Patricia DE SANTISTEBAN, Manuel GÁMEZ-GUADIX (2018), «Prevalence and risk factors among minors for online sexual solicitations and interactions with adults» a The Journal of Sex Research, any 7, núm. 55, p. 939-950.

69 Helen WHITTLE, Catherine HAMILTON-GIACHRITSIS, Anthony BEECH, Guy COLLINGS (2013), «A review of online grooming: Characteristics and concerns» a Aggression and Violent Behavior, any 1, núm. 18, p. 62-70.

70 Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR, Jans WOLAK (2001), «Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth» a Jama, any 23, núm. 285, p. 3011-3014.

71 Stephen WEBSTER, Julia DAVIDSON, Antonia BIFULCO, Petter GOTTSCHALK, Vincenzo CARETTI, Thierry PHAM, Giuseppe GRAPARO (2012), European online grooming project (informe final). European Commission Safer Internet Plus Programme <<http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>>.

72 Manuel GÁMEZ-GUADIX, Carmen ALMENDROS, Esther CALVETE, Patricia DE SANTISTEBAN (2018), «Persuasion strategies and sexual solicitations and interactions in online sexual grooming of adolescents: Modeling direct and indirect pathways» a Journal of Adolescence, núm 63, p. 11-18.

73 Stephen WEBSTER, Julia DAVIDSON, Antonia BIFULCO, Petter GOTTSCHALK, Vincenzo CARETTI, Thierry PHAM, Giuseppe GRAPARO (2012), European online grooming project (informe final). European Commission Safer Internet Plus Programme <<http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>>.

74 Patricia DE SANTISTEBAN, Manuel GÁMEZ-GUADIX (2017), «Estrategias de persuasión en grooming online de menores: Un análisis cualitativo con agresores en prisión» a *Psychosocial Intervention*, núm. 26, p. 139-146.

75 Michelle L. YBARRA, Kimberly J. MITCHELL (2004), «Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics» a *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, any 7, núm. 45, p. 1308-1316.

76 Susanne E. BAUMGARTNER, Sindy R. SUMTER, Jochen PETER, Patti M. VALKENBURG (2012), «Identifying teens at risk: Developmental pathways of online and offline sexual risk behavior» a *Pediatrics*, 2008-2012.

77 Janis WOLAK, Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR (2003), «Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships» a *Journal of Adolescence*, any 1, núm. 26, p. 105-119.

78 Atika KHURANA, Amy BLEAKLEY, Amy B. JORDAN, Daniel ROMER (2015), «The protective effects of parental monitoring and Internet restriction on adolescents' risk of online harassment» a *Journal of Youth and Adolescence*, any 5, núm. 55, p. 1039-1047.

79 Susanne E. BAUMGARTNER, Sindy R. SUMTER, Patti M. VALKENBURG (2012), «Identifying teens at risk: Developmental pathways of online and offline sexual risk behavior» a *Pediatrics*, 2008-2012.

80 Janis WOLAK, Kimberly J. MITCHELL, David FINKELHOR (2003), «Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships» a *Journal of Adolescence*, any 1, núm. 26, p. 105-119.

81 Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2003). Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships. *Journal of Adolescence*, 26(1), 105-119.

82 Irene, MONTIEL (2016), «Cibercriminalidad social juvenil: La cifra negra» a *Revista d'Internet, Dret i Política*, núm. 22, p. 119-131.

83 Michael WALRAVE, Wannes HEIRMAN (2011), «Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration» a *Children & Society*, any, 1, núm.25, p. 59-72.

84 Peter, K. SMITH (2014), *Understanding school bullying: Its nature and prevention strategies*, Londres, Sage Publications.

85 Robin, M. KOWALSKI, Gary W. GIUMETTI, Amber N. SCHROEDER, Micak R. LATTANNER (2014), «Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth» a *Psychological Bulletin*, any 4, núm. 140, p. 1073-1137.

86 MINISTERIO DEL INTERIOR (2018), Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2017 <<http://www.interior.gob.es>>.

87 Michael C. SETO, R. Kark HANSON, Kelly M. BABCHISHIN (2010), «Contact sexual offending by men with online sexual offenses» a *Sexual Abuse*, núm. 23, p. 124-145.

88 Peter BRIGGS, Walter SIMON, Stacy SIMONSEN (2011), «An exploratory study of Internet-initiated sexual offenses and the chat room sex offender: Has the Internet enabled a new typology of sex offender?» a *Sexual Abuse*, any 23, p. 72-91.

89 Emilia BERGEN, Anna AHTO, Anja SCHULZ, Roland IMHOFF, Jan ANTIFOLK, Petya SCHUHMANN, Patrick JERN (2015), «Adult-adult and adult-child/adolescent online sexual interactions: An exploratory self-report study on the role of situational factors» a *The Journal of Sex Research*, any 9, núm. 52, p. 1006-1016.

90 Yo a eso no juego, Save the Children, 2016

91 Robert TOKUNAGA (2010), «Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization» a *Computers in Human Behavior*, any 3, núm. 26, p. 277-287.

92 Jessica WOLFENDALE (2007), «My avatar, myself: Virtual harm and attachment» a *Ethics and information technology*, any 2, núm. 9, p. 111-119.

93 Jaana JUVONEN, Elisheva GROSS (2008), «Extending the school grounds? - Bullying experiences in cyberspace» a *Journal of School health*, any 9, núm 78, p. 496-505.

94 Colette LANGOS (2015), «Cyberbullying: The shades of harm» a *Psychiatry, Psychology and Law*, núm. 22, p. 106-123.

95 Stale EINARSEN, Helge HOEL, Cary COOPER, Dieter ZAPF (2003), *Bullying and emotional abuse in the workplace: International perspectives in research and practice*, Londres, CRC Press.

96 Robert TOKUNAGA (2010), «Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization» a *Computers in Human Behavior*, any 3, núm. 26, p. 277-287.

97 Michelle L. YBARRA (2004), «Linkages between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular Internet users» a *CyberPsychology & Behavior*, any 2, núm. 7, p. 247-257.

98 Sara BOTTINO, Cássio BOTTINO, Caroline REGINA, Aline CORREIA, Wagner RIBEIRO (2015), «Cyberbullying and adolescent mental health: systematic review» a *Cadernos de saúde pública*, any 3, núm. 31, p. 463-475.

99 Deborah GOEBERT, Imalani ELSE, Courtenay MATSU, Jane CHUNG-DO, Janice Y. Chang (2011), «The impact of cyberbullying on substance use and mental health in a multiethnic sample» a *Maternal and Child Health Journal*, any 8, núm. 15, p. 1282-1286.

100 Melissa WELLS, Kimberly J. MITCHELL (2007), «Youth sexual exploitation on the Internet: DSM-IV diagnosis and gender differences in co-occurring mental health issues» a *Child and Adolescent Social Work Journal*, any 3, núm. 24, p. 235-259.

101 Melissa WELLS, Kimberly J. MITCHELL (2007), «Youth sexual exploitation on the Internet: DSM-IV diagnosis and gender differences in co-occurring mental health issues» a *Child and Adolescent Social Work Journal*, any 3, núm. 24, p. 235-259.

102 Catherine HAMILTON-GIACHRITSIS, Elly HANSON, Helen C. WHITTLE, Anthony R. BEECH (2017), «Everyone deserves to be happy and safe: A mixed methods study exploring how online and offline child sexual abuse impact young people and how professionals respond to it», Londres, National Society for the Prevention of Cruelty to Children.

103 Per a la realització de l'enquesta s'ha utilitzat una versió abreujada i adaptada del Qüestionari de victimització juvenil mitjançant Internet i/o telèfon mòbil. Irene MONTIEL, Enrique CARBONELL (2012), Qüestionari de victimització juvenil mitjançant Internet i/o telèfon mòbil [Juvenile Online Victimization Questionnaire, JOV-Q]. Número de patent 09/2011/1982, Valencia, Registre de la Propietat Intel·lectual de la Comunitat Valenciana.

104 Nota. Els percentatges han estat obtinguts sobre el total de participants (n= 222). Per les diferències per sexe, els percentatges ponderats obtinguts sobre el total d'homes (n=115) i dones (n= 107), considerant que cada participant podia donar més d'una resposta.

105 Nota. Els percentatges han estat obtinguts sobre el total de participants (n= 222). Per les diferències per sexe, els percentatges ponderats obtinguts sobre el total d'homes (n=115) i dones (n= 107), considerant que cada participant podia donar més d'una resposta.

106 Nota. Els percentatges van ser calculats sobre el total de respostes (n= 14), considerant que cada participant que va reportar haver experimentat sexting sense consentiment almenys un o dos cops podia escollir més d'una opció (n= 5).

107 La prova de Chi-quadrat ($X^2(1) = 0,33$, $p = 0,56$) va indicar que no existeixen diferències significatives entre sexes.

108 Nota. Els percentatges van ser calculats sobre el total de respostes (n= 22), considerant que cada participant que va assumir haver viscut almenys una o dues vegades happy slapping podia triar més d'una opció (n= 14).

Bibliografia

AGÈNCIA DE SALUT PÚBLICA DE BARCELONA (2013). La salut i els seus determinants en l'alumnat adolescent de Barcelona. Enquesta FRESC 2012. Barcelona: Agència de Salut Pública de Barcelona. Disponible a: <http://www.aspb.cat/>

AGÈNCIA DE SALUT PÚBLICA DE BARCELONA (2017). La salut i els seus determinants en l'alumnat adolescent de Barcelona. Enquesta FRESC 2016. Barcelona: Agència de Salut Pública de Barcelona. Disponible a: <http://www.aspb.cat/>

ATKINSON, C.; NEWTON, D. (2010). «Online behaviours of adolescents: Victims, perpetrators and Web 2.0». A: Journal of Sexual Aggression, any 1, núm. 16, p. 107-120.

BARTRINA, M. J. (2012). Análisis y abordaje del acoso entre iguales mediante el uso de las nuevas tecnologías. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.

BARTRINA ANDRÉS, M. J.; MAS VALLVÉ, S. (2017). El fenomen de la victimització en menors per l'ús de dispositius tecnològics: ciberassetjament en la justícia juvenil. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

BATES, S. (2017). «Revenge porn and mental health: A qualitative analysis of the mental health effects of revenge porn on female survivors». A: Feminist Criminology, any 1, núm. 12, p. 22-42.

BAUMGARTNER, S. E.; SUMTER, S. R.; PETER, J.; VALKENBURG, P. M. (2012). «Identifying teens at risk: Developmental pathways of online and offline sexual risk behavior». A: Pediatrics, 2008-2012.

BAUMGARTNER, S. E.; VALKENBURG, P. M.; PETER, J. (2010). «Unwanted online sexual solicitation and risky sexual online behavior across the lifespan». A: Journal of Applied Developmental Psychology, any 6, núm. 31, p. 439-447.

BENNETT, D. C.; GURAN, E. L.; RAMOS, M. C.; MARGOLIN, G. (2011). «College students' electronic victimization in friendships and dating relationships: Anticipated distress and associations with risky behaviors». A: Violence and Victims, any 4, núm. 26, p. 410-429.

BERGEN, E.; AHTO, A.; SCHULZ, A.; IMHOFF, R.; ANTFOLK, J.; SCHUHMANN, P.; JERN, P. (2015). «Adult-adult and adult-child/adolescent online sexual interactions: An exploratory self-report study on the role of situational factors». A: The Journal of Sex Research, any 9, núm. 52, p. 1006-1016.

BLACK, P. J.; WOLLIS, M.; WOODWORTH, M.; HANCOCK, J. T. (2015). «A linguistic analysis of grooming strategies of online child sex offenders: Implications for our understanding of predatory sexual behavior in an increasingly computer-mediated world». A: Child Abuse & Neglect, núm. 44, p. 140-149.

BORRAJO, E.; GÁMEZ-GUADIX, M.; CALVETE, E. (2015). «Justification, beliefs of violence, myths about love and cyberdating abuse». A: Psicothema, any 4, núm. 27, p. 327-333.

BOTTINO, S. M. B.; BOTTINO, C.; REGINA, C. G.; CORRÊIA, A. V. L.; RIBEIRO, W. S. (2015). «Cyberbullying and adolescent mental health: systematic review». A: Cadernos de Saúde Pública, any 3, núm. 31, p. 463-475.

BRIGGS, P.; SIMON, W.T.; SIMONSEN, S. (2011). «An exploratory study of Internet-initiated sexual offenses and the chat room sex offender: Has the Internet enabled a new typology of sex offender?». A: Sexual Abuse, núm. 23, p. 72-91.

BRINGUÉ, X.; SÁDABA, C. (2009). La generación interactiva en España. Niños y adolescentes ante las pantallas. Colección Fundación Telefónica. Barcelona: Ariel. Disponible a: http://www.osimga.org/export/sites/osimga/gl/documentos/d/BringueSadaba_Generacion-interactiva-espana-1.pdf.

CHAN, S.; KHADER, M.; ANG, J.; TAN, E.; KHOO, K.; CHIN, J. (2012). «Understanding 'happy slapping'». A: International Journal of Police Science & Management, any 1, núm. 14, p. 42-57.

CRAVEN, S.; BROWN, S.; GILCHRIST, E. (2006). «Sexual grooming of children: Review of literature and theoretical considerations». A: Journal of Sexual Aggression, any 3, núm. 12, p. 287-299.

DARVELL, M. J.; WALSH, S. P.; WHITE, K. M. (2011). «Facebook tells me so: Applying the theory of planned behavior to understand partner-monitoring behavior on Facebook». A: Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, any 12, núm. 14, p. 717-722.

EINARSEN, S.; MIKKELSEN, E. G. (2003). Bullying and emotional abuse in the workplace: International perspectives in research and practice. Londres: CRC Press.

FELSON, M.; CLARKE, R. V. (1998). «Opportunity makes the thief». A: Police research series, 98, p. 1-36.

FINKELHOR, D. (2007). «Developmental victimology. The comprehensive study of childhood victimizations». A: DAVIS, R. C.; LUIRIGIO, A. J.; HERMAN, S. (ed.), *Victims of crime* (3a ed.). Thousand Oaks, EUA: Sage Publications, p. 9-34.

FINKELHOR, D. (2008). *Childhood victimization. Violence, crime, and abuse in the lives of young people*. Nova York: Oxford University Press.

FLEMING, M. J.; GREENTREE, S.; COCOTTI-MULLER, D.; ELIAS, K. A.; MORRISON, S. (2006). «Safety in cyberspace: Adolescents' safety and exposure online». A: *Youth & Society*, any 2, núm. 38, 135-154.

FLOOD, M. (2009). «The harms of pornography exposure among children and young people». A: *Child Abuse Review*, any 6, núm 18, p. 384-400.

GÁMEZ-GUADIX, M.; BORRAJO, E.; CALVETE, E. (2018). «Abuso, control y violencia en la pareja a través de Internet y los smartphones: características, evaluación y prevención». A: *Papeles del Psicólogo*, any 3, núm 39, p. 218-227.

GÁMEZ-GUADIX, M.; MATEOS-PÉREZ, E. (2019). «Longitudinal and reciprocal relationships between sexting, online sexual solicitations, and cyberbullying among minors». A: *Computers in Human Behavior*, núm. 94, p. 70-76.

GARAIGORDOBIL, M. (2011). «Prevalencia y consecuencias del cyberbullying: una revisión». A: *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, any 2, núm. 11, p. 233-254.

GARMENDIA, M.; CASADO, M. A.; JIMÉNEZ, E.; GARITAONANDIA, C.; MASCHERONI, G. (2017). *Net Children Go Mobile: Risks and opportunities on Internet and the use of mobile devices amongst Spanish children (2010-2015)*. Bilbao. Disponible a: <<http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/participant-countries/spain/NCGM-Executive-Summary-Spain.pdf>>.

GOEBERT, D.; ELSE, I.; MATSU, C.; CHUNG-DO, J.; CHANG, J. Y. (2011). «The impact of cyberbullying on substance use and mental health in a multiethnic sample». A: *Maternal and Child Health Journal*, any 8, núm. 15, p. 1282-1286.

GONZÁLEZ-ORTEGA, E.; ORGAZ-BAZ, B. (2013). «Minors' exposure to online pornography: Prevalence, motivations, contents and effects». A: *Anales de Psicología*, any 2, núm. 29, p. 319-327.

GUILERA, G.; PEREDA, N.; ABAD, J. (2012). «Victimización de menores a través de Internet: Descripción y características de las víctimas de online grooming». A: *Delito, pena, política criminal y tecnologías de la información y la comunicación en las modernas ciencias penales*. Salamanca: Universidad de Salamanca, p. 91-105.

HAMBY, S. L.; GRZYCH, J. (2013). *The web of violence: Exploring connections among different forms of interpersonal violence and abuse*. Nova York: Springer.

HINDUJA, S.; PATCHIN, J. W. (2008). «Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization». A: *Deviant Behavior*, any 2, núm. 29, p. 129-156.

HORVATH, M.; ALYS, L.; MASSEY, K.; PINA, A.; SCALLY, M.; ADLER, J. R. (2013). «Basically... porn is everywhere». A rapid evidence assessment on the effects that access and exposure to pornography has on children and young people. Regne Unit: Office of the Children's Commissioner.

JUVONEN, J.; GROSS, E. F. (2008). «Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace». A: *Journal of School Health*, any 9, núm. 78, p. 496-505.

KATZER, C.; FETCHENHAUER, D.; BELSCHAK, F. (2009). «Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in Internet chatrooms and victimization in school». A: *Journal of Media Psychology*, any 1, número 21, p. 25-36.

KHURANA, A.; BLEAKLEY, A.; JORDAN, A. B.; ROMER, D. (2015). «The protective effects of parental monitoring and Internet restriction on adolescents' risk of online harassment». A: *Journal of Youth and Adolescence*, any 5, núm. 44, p. 1039-1047.

KOWALSKI, R. M.; LIMBER, S. P. (2007). «Electronic bullying among middle school students». A: *Journal of Adolescent Health*, any 6, núm. 41, p. 22-30.

KOWALSKI, R. M.; GIUMETTI, G. W.; SCHROEDER, A. N.; LATTANNER, M. R. (2014). «Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth». A: *Psychological Bulletin*, any 4, núm. 140, p. 1073-1137.

KRIEGER, M. A. (2017). «Unpacking "sexting": A systematic review of nonconsensual sexting in legal, educational, and psychological literatures». A: *Trauma, Violence, & Abuse*, any 5, núm. 18, p. 593-601.

LANGOS, C. (2015). «Cyberbullying: The shades of harm». A: *Psychiatry, Psychology and Law*, any 1, núm. 22, p. 106-123.

LIPTON, J. D. (2011). «Combating cyber-victimization». A: *Berkeley Technology Law Journal*, núm. 26, p. 1103.

LIVINGSTONE, S.; BOBER, M.; HELSPER, E. J. (2005). *Internet literacy among children and young people: findings from the UK Children Go Online Project* [en línia]. Londres: London School of Political Science Research Online. Disponible a: <<http://eprints.lse.ac.uk/3971/UK-CGOOnlineLiteracy.pdf>>.

LIVINGSTONE, S.; HADDON, L.; GÖRZIG, A.; ÓLAFSSON, K. (2010). *Risks and safety for children on the Internet: the UK report: full findings from the EU Kids Online survey of UK 9-16 year olds and their parents* [en línia]. A: Kids Online <www.eukidsonline.net>. Londres: London School of Economics & Political Science. Disponible a: <http://eprints.lse.ac.uk/33730/1/EU_Kids_Online_Report_April2014.pdf>.

LIVINGSTONE, S.; MASCHERONI, G.; ÓLAFSSON, K.; HADDON, L. (2014). *Children's online risks and opportunities: Comparative findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile* [en línia]. Disponible a: <http://eprints.lse.ac.uk/60513/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_EU%20Kids%20Online_EU%20Kids%20Online-Children's%20online%20risks_2014.pdf>.

MCLAUGHLIN, J.H. (2010). *Crime and punishment: Teen sexting in context* [en línia]. Expresso. Disponible a: <<http://works.bepress.com/>>.

MENESINI, E.; NOCENTINI, A.; CALUSSI, P. (2011). «The measurement of cyberbullying: Dimensional structure and relative item severity and discrimination». A: *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, any 5, núm. 14, p. 267-274.

MINISTERIO DEL INTERIOR (2018). *Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2017*. Disponible a: <<http://www.interior.gob.es/>>.

MITCHELL, K. J.; FINKELHOR, D.; WOLAK, J. (2001). «Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth». A: *Journal of the American Medical Association*, any 23, núm. 285, p. 3011-3014.

MITCHELL, K. J.; FINKELHOR, D.; WOLAK, J. (2007). «Youth Internet users at risk for the most serious online sexual solicitations». A: *American Journal of Preventive Medicine*, núm. 32, p. 532-537.

MITCHELL, K. J.; FINKELHOR, D.; WOLAK, J.; YBARRA, M. L.; TURNER, H. (2011). «Youth Internet victimization in a broader victimization context». A: *Journal of Adolescent Health*, any 2, núm. 48, p. 128-134.

MITCHELL, K. J.; YBARRA, M. L.; FINKELHOR, D. (2007). «The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use». A: *Child Maltreatment*, any 4, núm. 12, p. 314-324.

MONTIEL, I. (2016). «Cibercriminalidad social juvenil: La cifra negra». A: *Revista d'Internet, Dret i Política*, núm. 22, p. 119-131.

MONTIEL, I.; CARBONELL, E. (2012). *Qüestionari de victimització juvenil mitjançant Internet i/o telèfon mòbil [Juvenile Online Victimization Questionnaire, JOV-Q]. Número de patent 09/2011/1982*. Valencia: Registre de la Propietat Intel·lectual de la Comunitat Valenciana.

MONTIEL, I.; CARBONELL, E.; PEREDA, N. (2015). «Multiple online victimization of Spanish adolescents: Results from a community sample». A: *Child Abuse & Neglect*, núm. 52, p. 123-134.

OWENS, E. W.; BEHUN, R. J.; MANNING, J. C.; REID, R. C. (2012). «The impact of Internet pornography on adolescents: A review of the research». A: *Sexual Addiction and Compulsivity*, núm. 19, p. 99-122.

PALASINSKI, M. (2013). «Turning assault into a "harmless prank"—teenage perspectives on happy slapping». A: *Journal of Interpersonal Violence*, any 9, núm. 28, p. 1909-1923.

PATCHIN, J. W.; HINDUJA, S. (2006). «Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying». A: *Youth Violence and Juvenile Justice*, any 2, núm. 4, p. 148-169.

PATCHIN, J. W.; HINDUJA, S. (2018). «Sextortion among adolescents: Results from a national survey of US youth». A: *Sexual Abuse*, p. 1-25.

PEREDA, N.; GUILERA, G.; ABAD, J. (2014). «Victimización infanto-juvenil en España: Una revisión sistemática de estudios epidemiológicos». A: *Papeles del Psicólogo*, any 1, núm. 35, p. 66-77.

PEREDA, N.; GUILERA, G.; ABAD, J. (2014). «Victimization and polyvictimization of Spanish children and youth: Results from a community sample». A: *Child Abuse & Neglect*, núm. 38, p. 640-649.

PEREDA, N.; ABAD, J.; GUILERA, G. (2012). Victimologia del desenvolupament: Incidència i repercussions de la victimització i la polivictimització en joves catalans. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

RASKAUSKAS, J.; STOLTZ, A. D. (2007). «Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents». A: *Developmental psychology*, any 3, núm. 43, p. 564-575.

RICE, E.; PETERING, R.; RHOADES, H.; WINETROBE, H.; GOLDBACH, J.; PLANT, A.; KORDIC, T. (2015). «Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students». A: *American Journal of Public Health*, any 3, núm. 105, e66-e72.

SABINA, C.; WOLAK, J.; FINKELHOR, D. (2008). «The nature and dynamics of Internet pornography exposure for youth». A: *Cyber Psychology & Behavior*, any 6, núm.11, p. 691-693.

SANTISTEBAN, P. DE; GÁMEZ-GUADIX, M. (2017). «Online grooming y explotación sexual de menores». A: *Revista de Victimología*, 6, p. 81-100.

SANTISTEBAN, P. DE; GÁMEZ-GUADIX, M. (2018). «Prevalence and risk factors among minors for online sexual solicitations and interactions with adults». A: *The Journal of Sex Research*, 55 (7), p. 939-950.

SANTISTEBAN, P. DE; GÁMEZ-GUADIX, M. (2017). «Estrategias de persuasión en grooming online de menores: Un análisis cualitativo con agresores en prisión». A: *Psicosocial Intervention*, núm. 26, p. 139-146.

SAUNDERS, B. E. (2003). «Understanding children exposed to violence: Toward an integration of overlapping fields». A: *Journal of Interpersonal Violence*, any 4, núm. 18, p. 356-376.

SETO, M. C.; HANSON, R. K.; BABCHISHIN, K. M. (2010). «Contact sexual offending by men with online sexual offenses». A: *Sexual Abuse*, núm. 23, p. 124-145.

SCHNURR, M. P.; MAHATMYA, D.; BASCHE, R. A. (2013). «The role of dominance, cyber aggression perpetration, and gender on emerging adults' perpetration of intimate partner violence». A: *Psychology of Violence*, núm. 1, p. 70-83.

SLONJE, R.; SMITH, P. K. (2008). «Cyberbullying: Another main type of bullying?». A: *Scandinavian Journal of Psychology*, any 2, núm. 49, p. 147-154.

SMITH, P. K. (2000). «What good schools can do about bullying». A: *Childhood*, núm. 7, p. 193-212.

SMITH, P. K. (2012). «Cyberbullying and cyber aggression». A: JIMERSON, A. B. N. S. R.; MAYER, M. J.; FURLONG, M. J. (ed.). *Handbook of school violence and school safety: International research and practice*. Nova York: Routledge, 2a ed., p. 93-103

SMITH, P. K. (2014). *Understanding school bullying: Its nature and prevention strategies*. Londres: Sage Publications.

SMITH, P. K.; MAHDAVI, J.; CARVALHO, M.; FISHER, S.; RUSSELL, S.; TIPPETT, N. (2008). «Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils». A: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, any 4, núm. 49, p. 376-385.

TAMARIT SUMALLA; J. M. (2018). «Les interaccions sexuals en línia són abús sexual? Peculiaritats de la victimització sexual de menors per mitjà de les TIC». A: *Revista d'Internet, Dret i Política*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, núm. 26, p. 30-42.

TOKUNAGA, R. S. (2010). «Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization». A: *Computers in Human Behavior*, any 3, núm. 26, p. 277-287.

VAN OUYTSEL, J.; PONNET, K.; WALRAVE, M. (2016). «Cyber dating abuse victimization among secondary school students from a lifestyle-routine activities theory perspective». A: *Journal of Interpersonal Violence*, any 17, núm. 33, p. 2767-2776.

WALRAVE, M.; HEIRMAN, W. (2011). «Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration». A: *Children & Society*, any 1, núm. 25, p. 59-72.

WEBSTER, S.; DAVIDSON, J.; BIFULCO, A.; GOTTSCHALK, P.; CARETTI, V.; PHAM, T.; GRAPARO, G. (2012). *European online grooming project (Informe final)*. European Commission Safer Internet Plus Programme. Disponible a: <<http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>>.

WELLS, M.; MITCHELL, K. (2007). «Youth sexual exploitation on the Internet: DSM-IV diagnosis and gender differences in co-occurring mental health issues». A: *Child and Adolescent Social Work Journal*, any 3, núm. 24, p. 235-259.

WELLS, M.; MITCHELL, K. J. (2013). «Patterns of Internet use and online risk of online victimization for youth with and without disabilities». A: *Journal of Special Education*, núm. 48, p. 204-213.

WHITTLE, H.; HAMILTON-GIACHRITSIS, C.; BEECH, A.; COLLINGS, G. (2013). A review of online grooming: Characteristics and concerns. A: *Aggression and Violent Behavior*, any 1, núm. 18, p. 62-70.

WOLAK, J.; FINKELHOR, D. (2016). *Sextortion: Findings from a survey of 1,631 victims*. Manchester, EUA: Crimes against Children Research Center.

WOLAK, J.; FINKELHOR, D.; MITCHELL, K. (2004). «Internet-initiated sex crimes against minors: Implications for prevention based on findings from a national study». A: *Journal of Adolescent Health*, any 5, núm. 35, p. 11-20.

WOLAK, J.; FINKELHOR, D.; MITCHELL, K. J. (2005). *Child-pornography possessors arrested in Internet-related crimes: Findings from the National Juvenile Online Victimization Study*. New Hampshire, EUA: Crimes against Children Research Center.

WOLAK, J.; FINKELHOR, D.; MITCHELL, K. J. (2009). *Trends in arrests of "online predators"*. New Hampshire, EUA: Crimes against Children Research Center.

WOLAK, J.; FINKELHOR, D.; MITCHELL, K. J.; YBARRA, M. L. (2010). «Online "predators" and their victims: Myths, realities, and implications for prevention and treatment». A: *Psychology of Violence*, núm. 1, p. 13-35.

WOLAK, J.; MITCHELL, K. J.; FINKELHOR, D. (2003). «Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships». A: *Journal of Adolescence*, any 1, núm. 26, p. 105-119.

WOLAK, J.; MITCHELL, K. J.; FINKELHOR, D. (2007). «Unwanted and wanted exposure to online pornography in a national sample of youth Internet users». A: *Pediatrics*, núm.119, p. 247-257.

WOLFENDALE, J. (2007). «My avatar, my self: Virtual harm and attachment». A: *Ethics and Information Technology*, any 2, núm. 9, p. 111-119.

YBARRA, M. L.; MITCHELL, K. J. (2004). «Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics». A: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, any 7, núm. 45, p. 1308-1316.

ZWEIG, J. M.; DANK, M.; YAHNER, J.; LACHMAN, P. (2013). «The rate of cyber dating abuse among teens and how it relates to other forms of teen dating violence». A: *Journal of Youth and Adolescence* 1-15.

